

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ КОМЕНТАР НА СТАРИЙ ЗАВІТ

*Бо я бажаю непохитної любови, а не жертви,
і знання Бога – над всепалення.*

(Ос 6:6)

За підтримки фундації «Renovabis»

Галина Теслюк

КНИГА ОСІЇ

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ КОМЕНТАР

Рада з питань евангелізації при Главі УГКЦ
у співпраці
з філософсько-богословським факультетом
Українського католицького університету

Видавництво «Колір ПРО»

Львів 2016

УДК 27-244.5-273

Т363

ББК Э86.37:86.2

Галина Теслюк

Т363 *Книга Осії: Науково-популярний коментар*, Львів: Видавництво «Колір ПРО» 2016, 128 с.

ISBN 978-966-2501-28-5

Пророк Осія, пророк батьківської любові Бога, не лише словами, а й усім своїм життям намагався донести співвітчизникам Божі слова перестороги. Він гостро критикував їхню поведінку за переступи в релігійній, політичній та соціальній сферах, закликав навернутися, щоб уникнути фатальних наслідків – цілковитої руйни держави, вигнання й асиміляції вибраного Богом народу. Однак мотив справедливої кари у книзі пророка повсякчас переплітається з темою великодушного спасіння, непроминальної батьківської турботи і благословення.

Це видання є третім із низки коментарів до книг Старого Завіту.

Редактор і керівник проекту

«Науково-популярні коментарі на Старий Завіт»

Галина Теслюк

Рекомендовано до друку

Вченою радою філософсько-богословського факультету

Українського католицького університету

(протокол № 19 від 31 травня 2016 р.)

ISBN 978-966-2501-28-5

© Галина Теслюк, 2016

© Рада з питань евангелізації при Главі УГКЦ, 2016

© Філософсько-богословський факультет УКУ, 2016

ЗМІСТ

<i>Передмова</i>	7
<i>Скорочення назв книг Біблії</i>	11
<i>Вступ</i>	13
<i>Авторство</i>	14
<i>Історичний контекст</i>	16
<i>Канон</i>	23
<i>Жанр і структура книги</i>	24
<i>Богословські теми</i>	26
<i>Покликання на книгу Осії в Новому Завіті</i>	29
<i>Метафора подружжя</i> <i>в описі стосунків між Ізраїлем і Богом (1-3)</i>	32
<i>Осія і його сім'я (1:1-9)</i>	32
<i>Шлюбні стосунки Осії та історія Ізраїлю (2:1-25)</i>	39
<i>Примирення можливе (3:1-5)</i>	45

<i>Засуд релігійного синкретизму та недолугої політики (4 - 11)</i>	51
<i>Господь судитиме Ізраїль (4:1-19)</i>	51
<i>Ізраїль віддаляється від Бога (5:1-15)</i>	61
<i>«Бо я бажаю непохитної любові, а не жертви» (6:1-11)</i>	67
<i>Ізраїль гине власними вчинками (7:1-16)</i>	72
<i>Ідолопоклонство згубне (8:1-14)</i>	75
<i>Господь відкинув Ізраїль (9:1-17)</i>	82
<i>Неуникненність кари (10:1-15)</i>	89
<i>Ізраїль – плекане неслухняне дитя (11:1-11)</i>	95
<i>Засуд і надія на спасення (12 - 14)</i>	101
<i>Ефраїм та його злочини обернуться проти нього ж самого (12:1-15)</i>	101
<i>Неминуча кара Ефраїму (13:1-15)</i>	112
<i>«Я буду для Ізраїлю рососою; він зацвіте, немов лілея» (14:1-10)</i>	118
<i>Запитання для обговорення в групах</i>	124
<i>Бібліографія</i>	125

ПЕРЕДМОВА

Книга пророка Осії унікальна в біблійній літературі. Це єдина книга, написана пророком, який походив із Північного царства, зруйнованого Ассирійською імперією в 722 році до Р. Х. Пророк Осія був останнім пророком цього царства, який не лише словами, а й усім своїм життям намагався донести співвітчизникам Божі слова перестороги. Він гостро критикував їхню поведінку за переступи в релігійній, політичній та соціальній сферах, закликав навернутися, остерігаючи від фатальних наслідків – цілковитої руїни держави, вигнання та асиміляції вибраного Богом народу.

Наскрізна тема цієї книги – безмежна і безумовна любов Бога до свого народу; цю тему розкрито за допомогою двох основних образів: подружжя та батьківства. Пророк Осія – вірний чоловік і люблячий батько, який особисто пережив те, що постійно доводиться

переживати Богові стосовно свого народу – трагедію нерозділеного кохання, подружніх зрад, невдячності та зневаги з боку дітей. Гіркий особистий досвід про рока сповнений живих контрастів і суперечливих емоцій. Почуття безмежної, але зраненої любові природно виливається в різких словах скарги, картання, критики, погрози покарати, залишити, відмовитись тощо, однак мотив справедливої кари постійно переплітається з темою великодушного спасіння, опіки і благословення. Бог – не людина, Йому не властиво мислити людськими категоріями. Як Творець, Він чудово розуміє всі наші слабкості, недосконалості та зловживання свободою. У своїй справедливості Господь розуміє, що людські прогрішення, переступи і зради заслуговують справедливої кари. Але ж любов Його безумовна, а милосердю Його немає меж...

«І як мені тебе лишити, Ефраїме?... Серце моє в мені обернулось, зворушився весь жаль мій. Не виконаю палаючого гніву мого, не буду нищити більш Ефраїма, бо я – Бог, не людина» (11:8-9).

«Я вилікую їхню зраду; я полюбив їх доброхітно, бо гнів мій від них відвернувся» (14:5).

Притча про люблячого батька, який виглядає блудного сина (Лк 15:11-32), та образ Церкви - невісти Христової (Еф 5:25-32; Од 21:2) уже більше, ніж 2000 років живлять віру християн, дарують надію та спонукають будувати тісні стосунки з Небесним Отцем і зберігати подружню вірність Господу – Небесному женихові, з яким усі члени Церкви стали одним тілом. Ці та інші відомі новозавітні сюжети, які стали невід’ємною частиною євангельської вістки, мають своє коріння саме в книзі Осії – пророка безумовної Божої любові, Його непохитної вірності та безмежного милосердя до свого народу.

Критикуючи зовнішнє «благочестя» фарисеїв, з якого буква Закону витіснила його дух, Ісус Христос двічі покликався на слова пророка Осії: *«Ідіть, отже, і навчіться, що значить: Я милосердя хочу, а не жертви»* (Мт 9:13; 12:7; Ос 6:6). Ці слова Господа стосуються і кожного з нас. Вони спонукають нас якомога частіше звертатися до книги пророка Осії, щоб через його слова ми таки почули Бога, – не як Осіїні сучасники, які, на жаль, не захотіли прийняти до серця пророчих слів і не забажали навчитися, що означає: *«Бо я бажаю милости, а не жертви; і знання Бога – над всепалення»* (6:6).

ПЕРЕДМОВА

Нехай цей коментар послужить проводирем у нашій мандрівці сторінками книги Осії та допомагає нам долати труднощі в розумінні давніх, але вічно актуальних текстів, через які Бог не перестає промовляти до своєї улюбленої нареченої – Церкви Христової.

Олег Правець

СКОРОЧЕННЯ НАЗВ КНИГ БІБЛІЇ

Старий Завіт

Бт	Буття
Вх	Вихід
Лв	Левіт
Чс	Числа
Вт	Второзаконня
ІН	Ісус Навин
Сд	Судді
Рт	Рута
1 См	1 Самуїла
2 См	2 Самуїла
1 Цр	1 Царів
2 Цр	2 Царів
1 Хр	1 Хронік
2 Хр	2 Хронік
Ез	Езра
Неєм	Неемія
Ес	Естера
Пс	Псалми

СКОРОЧЕННЯ НАЗВ КНИГ БІБЛІЇ

Пр	Приповідки
Ек	Проповідник (Еклезіаст)
Пп	Пісня пісень
Мд	Мудрість
Ср	Сирах
Іс	Ісая
Єр	Єремія
Єз	Єзекиїл
Ос	Осія
Йл	Йоїл
Ам	Амос
Йн	Йона
Мх	Міхей
Наум	Наум
Сф	Софонія
Зх	Захарія

Новий Завіт

Мт	Євангеліє від Матея
Лк	Євангеліє від Луки
Еф	Послання до Ефесян
Рм	Послання до Римлян
1 Пт	Перше посл. ап. Петра
1 Ів	Перше посл. ап. Івана
Од	Одкровення

ВСТУП

Пророк Осія відомий тим, що для опису Синайського союзу між Богом і вибраним народом він використовує метафору шлюбних стосунків. Його книга входить до збірки Дванадцяти пророків і є першою в канонічному списку. Осія починає пророкувати трохи пізніше, ніж його сучасник Амос, і значну частину пророцтв зосереджує на проблемі релігійного синкретизму, коли поклоніння єдиному Богові поєднувалося з поклонінням рукотворним божкам. Таке релігійне життя народу Осія порівнює із зрадженням шлюбом. Однак історія стосунків між вибраним народом і Богом розлученням не завершиться. Господь, на думку пророка, простить, і таким чином відновиться союз між Ним та Його вибраними дітьми:

Я [Господь] заручу тебе собі навіки (2:21а).

Авторство

Із перших рядків книги дізнаємося, що Осія був сином Беері. Він одружився з жінкою на ім'я Гомер, донькою Діблаїма. У їхньому шлюбі народилося троє дітей: двоє хлопчиків і дівчинка. Усі діти, згідно з Божим наказом, отримали символічні імена: Єзреел – «Господь посіє», Ло-Рухама – «Не-помилувана» і Ло-Аммі – «Не-мій-народ». Припускають, що Осія був пекарем, оскільки у своїх пророцтвах він вживає відповідні метафори (розд. 7), або просто селянином, оскільки часто звертається до аграрної тематики (2:23-25; 9:10; 10:12-13). Найімовірніше, пророк належав до племені Ефраїма і всю свою пророчу діяльність сповняв у рідному Північному царстві.¹ Він пророкував в околицях Самарії, Бетелу та Гілгалу. Гостра критика царів свідчить, що Осія, як і його попередники – Ахія з Шіло, Ілля Тішбій та сучасник, пророк Амос, – перебував в опозиції до монархії. Своє несприйняття царської влади Осія описує так:

---

¹ Північне царство – держава, яка утворилася після смерті Соломона у 922 р. до Р. Х. внаслідок розколу між 12 племенами давнього Ізраїля і проіснувала до 722 р. до Р. Х. До неї увійшло 10 племен давнього Ізраїля із центрально-північних територій. У Біблії цю державу ще часто називають Ефраїм, Йосиф, Ізраїль, рідше – Самарія.

Вони царів настановили, та не від Мене [Бога]; князів собі робили, а Я про те не відав (8:4).

Іншими словами, оскільки царі Північного царства захоплювали трон силою і зброєю, то їх не можна вважати правдивими монархами, адже, як нагадує пророк, влада земного царя має походити від Бога і бути Ним дарованою; обирати помазаника – Божа прерогатива. У таких обставинах Осія бачить себе інструментом проголошення Божої кари:

Тому Я їх навчав через пророків, грозив їм уст моїх словами, і суд мій виходить, наче світло (6:5).

Подібно їй майже в той самий час Ісая в Південному царстві² звіщав Божий засуд своєму цареві (Іс 7; 2 Цр 16 - 17).

---

² Держава, що утворилася після смерті Соломона у 922 р. до Р. Х. внаслідок розколу між 12 племенами давнього Ізраїля і проіснувала до 586 р. до Р. Х. До неї увійшло два племені – Юди і залишки Веніамина. Характеризується династичною тяглістю, оскільки на царському престолі завжди сидів нащадок Давида. У Святому Письмі це царство має ще назву Юда.

Історичний контекст

Історичний контекст свого пророкування Осія означає так:

Слово Господнє, що було до Осії, сина Беєрі, за часів Уззії, Йотама, Ахаза та Єзекії, царів юдейських, і за часів Єровоама, сина Йоаса, царя ізраїльського (1:1).

В цьому стиху згадуються чотири юдейські царі VIII-VII ст. до Р. Х.: Уззія (783-742), Йотам (прибл. 742-735), Ахаз (735-715) та Єзекія (715-687), – і лише один ізраїльський цар: Єровоам II (786-745). Про цього співвітчизника Осії дуже коротко, лише кількома рядками, сказано в 2 Цр 14:23-29:

На п'ятнадцятому році Амасії [Уззії] сина Йоаса, юдейського царя, став Єровоам, син Йоаса, ізраїльським царем у Самарії й царював 41 рік.... То він повернув границі Ізраїля від Хамат-входу аж до Арава-моря, за словом, що Господь, Бог Ізраїля, сказав був через свого слугу, пророка Йону, сина Амітая, з Гат-Хеферу, бо Господь бачив вельми гіркі злидні Ізраїля, не було бо більш ні рабів, ні вільних, нікого, хто б допоміг Ізраїлеві. Але що Господь не хотів стерти ім'я Ізраїля з-під небес, урятував його рукою Єровоама, сина Йоаса. Решта дій Єровоама й усе, що він чинив, його

подвиги, як воював проти Дамаску та як відвернув гнів Господній від Ізраїля, усе це записано в літописній книзі ізраїльських царів. І спочив Єровоам із своїми батьками, ізраїльськими царями.

Осія пророкував у час, коли Південне і Північне царства перебували в мирі між собою, в країнах панувала політична стабільність, і вони економічно розвивалися. Щобільше, обом царям – Уззії та Єровоаму II – вдалося розширити кордони своїх держав до тих меж, які здобув ще Соломон, і їх укріпити. Саме в ті часи з'являються перші записані пророцтва: Амоса, який походив із Юди, але проповідував у Північному царстві, та Осії.

Тексти цих пророків не лише збагачують наші знання з історії Ізраїлю VIII ст. до Р. Х., а й дають оцінку політиці Єровоама II. Зокрема, Амос – пророк-борець за соціальну справедливість – підтверджує факт миру й економічного розвитку в обох державах. Однак він підкреслює, що лише прошарок багатих людей має змогу насолоджуватися плодами такої економічно-політичної ситуації. У шостому розділі він їх застерігає:

Горе безжурним на Сіоні та безпечним на горі самарійській, значним у першому з народів, до яких дім Ізраїля приходить! ... Вилежуєтесь на слонових ложах

і розтягаєтесь на їхніх постелях; їсте собі ягнят з отари та телят із хліву... П'ють вино в великих чашах, намащуються мастями вельми дорогими... (Ам 6:1-6; див. також 3:15).

Багаті чуються спокійно та впевнено, багатство дозволяє їм вести безжурне життя, організовувати розкішні застілля і бенкети, купувати чи будувати великі будинки, оздоблювати інтер'єри помешкань слоновою кістю тощо. Однак процвітання цього прошарку населення забезпечено коштом бідних. Життя простої людини вважалось несуттєвим, а її обкрадання задля збагачення – нормою (Ам 2:6; 4:1; 8:4-6). Незаможні не могли відстояти своїх прав навіть у судах, бо і невинних засуджували несправедні суди (Ам 5:10).

Така соціальна несправедливість, на думку Амоса й Осії, іде в парі з релігійним формалізмом та синкретизмом. Багаті могли приносити великі жертви, оскільки володіли засобами, бідні ж такої можливості не мали. Часто-густо жертвоприношення були «задобрюванням» Бога, а не щирою подякою і проявом любові до Ягве (Ос 6:6). Траплялося запозичення чужих релігійних практик і традицій (Ос 4). Відповідальними за такий стан у країні Осія вважав священиків і пророків, які співпрацювали з царською владою, замовчували та підтримували несправедливість і всілякі зло-

діяння, замість того, щоб напоумляти царя і його оточення. За таке беззаконня пророк гостро засуджує їх у четвертому розділі:

А все ж таки нехай ніхто не докоряє, ніхто нехай не ганить; до тебе бо, священику, у мене справа! Тому спотикатимешся удень, і пророк теж спотикнеться уночі з тобою. І матір твою я погублю. Народ мій гине через брак знання. Тому, що ти відкинув знання, — то й я тебе відкину від мого священства; забув ти про закон Бога твого, — то й я твоїх синів забуду. Що більш їх множилося, то більш вони грішили проти мене; я славу їхню переміню на ганьбу. Вони живуть з гріхів мого народу, душа їхня до його беззаконности змагає. Та що буде з народом, те й із священиком: я його покараю за його поведінку, я йому відплачу за його вчинки. І вони їстимуть, але не будуть ситі; блудуватимуть, але не будуть розростатись, бо занедбали на Господа вважати (4:4-10; див. також 5:1-2; 6:9).

Слід зазначити, що не лише верхівка суспільства була об'єктом критики Амоса й Осії. Народ теж був відповідальний за ситуацію у своїй державі. Соціальна справедливість — фундаментальна складова Синайського союзу, тому відхід від цього принципу в міжлюдських стосунках і у ставленні до навколишнього

середовища призводив до занепаду держави. Ось як описує це Осія:

Слухайте слово Господнє, діти Ізраїля, бо в Господа суд із мешканцями краю: нема бо правди, ані милосердя, ні знання Бога в краю. Невірні клятьби, брехні, душоубства, крадіж та перелюби! Прорвано перепони, кров летється без упину! Ось чому край сумує, і кожний, хто живе в ньому, зневажає разом із звірем у полі й птахом у небі, ба й риба в морі гине (4:1-3).

Такою була політична, економічна, соціокультурна і релігійна ситуація, в якій пророкував Осія за часів Єровоама II до смерті останнього в 745 р. до Р. Х. Зі смертю царя пророча діяльність Осії не зупинилася. І хоча у його книзі не згадано інших шістьох ізраїльських царів (згодом побачимо чому), Осія пророкував до остаточного занепаду Самарії в 722-721 рр. до Р. Х.

У рік смерті Єровоама II (745 р. до Р. Х.) на політичній арені Близького Сходу з'являється асирійський цар Тіглат-Піласар III (у Старому Завіті його названо Пулом), зовнішня політика якого й визначила подальшу долю Ізраїлю. Саме Тіглат-Піласар III запровадив триетапну тактику підкорення держав і народів: 1) мирними засобами домовлятися з ними про визнання влади Ассирії; 2) якщо неможливо мирно, то підкорювати за допомогою війська; 3) придушувати

будь-які повстання, депортуючи верхівку народу та сам народ (або його частину), а водночас заселяючи підкорену територію іншими етнічними групами.

Слід зазначити, що з відходом Єровоама II в Північному царстві розпочинається жорстока боротьба за царський престол. Упродовж останніх років існування північної монархії (745-721 рр. до Р. Х.) на її троні змінилося шість царів. Про жорстоку боротьбу за владу у Самарії Осія говорить:

Усі вони, мов ніч, розгарячились, і пожирають своїх провідників. Усі царі їхні впали, ані один з них Мене не взиває (5:7).

Зокрема, сина Єровоама II Захарію, який царював шість місяців, скинув Шаллум, якого через місяць витіснив Менахем. Останній царював близько десяти років, і саме він, без військового протистояння, підкорився Тіглат-Піласару III, сплативши 1000 талантів³ срібла данини (2 Цр 15:19-21). Сина Менахема, Пекахію, що тільки-но возсів на престол, скинув Пеках, якого через кілька років витіснив його ж осавул Осія, котрий і став останнім царем Ізраїлю. Про це й пише пророк Осія:

Вони царів настановили, та не від Мене [Бога] (8:4а).

---

³ 1 талант срібла дорівнює приблизно 50 кг.

Зауважмо, що саме політичні рішення Пекаха дозволили Тіглат-Піласару III захопити територію Північного царства і почати депортацію місцевого населення. Про цю поразку Пекаха в 733 р. до Р. Х. й окупацію значної частини території царства Осія згадує в контексті іменування своєї першої дитини:

Господь сказав до нього: «Назви його Єзреел, бо ще трохи, й я відомщу кров Єзреела на домі Єгу та покладу край царству дому Ізраїля. Того дня я зламаю лук Ізраїлю в Єзреел-долині» (1:4-5; див. також 5:13-14).

Наступники Тіглат-Піласара III, Салманасар V і Саргон II, вже за останнього ізраїльського царя Осії, завершують остаточне захоплення всіх територій Ізраїлю, депортацію місцевого населення і заселення землі іншими етнічними групами (2 Цр 16 - 17). Невдалу політику Осії і, як наслідок, його подальшу поразку та падіння Самарії пророк Осія провіщає такими словами: *«А цар Самарії зникне, немов піна на воді» (10:7; див. також 9:1-9; 13:10-11).* Хоча в Осіїних текстах немає прямої згадки про факт зруйнування Самарії в 721 р. до Р. Х., однак пророцтво про відновлення Ізраїлю після занепаду дозволяє припустити, що Осія таки був свідком останніх днів існування Північного царства.

Канон

Книга пророка Осії є першою у збірці Дванадцяти пророків, яких іще називають малими. Означення «малі» вжито не тому, що вони відіграли меншу роль в історії давнього Ізраїлю, аніж «великі»: просто ці книги коротші за обсягом у порівнянні з книгами Ісаї, Єремії, Єзекиїла. Про збірку Дванадцяти пророків згадано вже в самому Святому Письмі, зокрема Ісус син Сираха у своїй прославі пращурів згадує Дванадцятьох і висловлює їм вдячність:

Про дванадцятьох же пророків (τῶν δώδεκα προφητῶν): хай їм кості розквітнуть з могили, бо вони Якова втішали й спасли його вірою сподівання (Ср 49:10).

Згадка про Дванадцятьох у книзі Сираха дозволяє стверджувати, що на початку II ст. до Р. Х. ця збірка вже існувала. Книга Осії є першою в канонічному списку як за мазоретським текстом,⁴ так і за Септуагінтою, хоча, якщо дотримуватися хронології, першою мала б стояти книга Амоса.

---

⁴ Текст єврейської Біблії, сформований у VIII-X ст., що містить оголошку, акцентування і правила читання оригінального тексту, особливо в літургійному контексті.

Найімовірніше, що Осїїну метафору шлюбу-зради-розлучення-прощення для опису стосунків між Богом і вибраним народом упорядники канону вважали програмною для всіх інших пророків у книзі Дванадцятьох. Саме тема засуду Ізраїлю/Юди і відновлення стосунків з Ягве після покарання проходить червоною ниткою у пророчих текстах. Пророк Малахія (його книга є останньою у збірці) відзначає позитивний підсумок складних стосунків між Ізраїлем/Юдою, з одного боку, і Богом, з другого.

Жанр і структура книги

Книга Осїї містить як прозові частини, з описом життя пророка, так і поетичні — з висловами засуду, заклику до покаяння та навернення, обіцянки прощення і примирення. За жанровими особливостями книгу поділяють на дві частини: перша (1-3 розділи) — біографічна, містить розповіді про сім'ю пророка, а друга (4-14 розділи) складається з серії пророцтв засуду і спасіння як народу загалом, так і окремих верств населення. Отже, можна виокремити такі частини книги:

- 1) Ос 1 - 3 — опис «подружжя» між Богом та Ізраїлем;

- 2) Ос 4 - 11 – засуд релігійного синкретизму та недо-
лугої політики;
3) Ос 12 - 14 – інші засуди і вираз надії на спасіння.

Термінологію для опису стосунків між Богом і ви-
браним народом автор запозичує із сімейної царини.
Домінує метафора подружжя: Ягве – вірний чоловік,
Ізраїль – зрадлива дружина (1 - 3). Вжито й метафору
батьківства: Ізраїль – плекана дитина, якою Господь-
Батько ніжно опікується, однак змушений її й вихову-
вати (11). За допомогою такого літературного прийому
Осії вдається передати емоційність, інтимність родин-
них стосунків між Творцем і Його творінням – Ізраїлем.
Саме використання динаміки сімейних стосунків дозво-
ляє Осії співставляти пророцтва засуду із пророцтвами
відновлення, таким чином унаочнюючи своїм слухачам
ситуацію, в якій вони опинилися у VIII ст. до Р.Х.

Цікавою літературною родзинкою книги Осії є
звертання до образів природи – як окультуреної, так
і дикої. Наприклад, любов народу автор порівнює
з вранішньою мрякою над полем, яка згодом зникає
(6:4). Кінець же Божого гніву описано так:

*Прибуття певне, як зірниця, як дощ, Він до нас при-
йде; немов весняний дощ, який зрошує землю (6:3).*

А ідеальним місцем зустрічі закоханих – Бога і на-
роду – є пустеля (13:5).

Богословські теми

Богослов'я Осії міцно закорінене в давній традиції, яка тягнеться ще від Мойсея. Ідеться про визволення народу з єгипетської неволі та укладення між ним і Богом Синайського союзу, який передбачав взаємну вірність обох сторін. Саме тому пророк часто вживає найсвятіше, об'явлене Мойсею (Вх 3:11-15), ім'я Бога – Ягве, а також при згадці про Бога вживає присвійні займенники наш/мій (2:25; 3:5; 4:6). Саме в тих давніх історичних обставинах закладаються особливі, інтимні стосунки між Ізраїлем і Господом, і відтоді Він стає їхнім Богом, а вони – Його народом (Вх 3:7; 6:7). Тому символічне ім'я третьої дитини Осії *Ло-Аммі* – «Не-мій-народ» – вказує, що Ізраїль переступив межу і Господь від нього відрікається.

Синайська традиція і ритуали, з нею пов'язані, є для Осії не просто відлунням минувшини, яку згадують під час свят упродовж літургійного року, а животворною силою, яка актуалізується в сьогоденні. Гріхи Ізраїлю повертають народ назад до Єгипту не в прямому значенні, територіально чи політично, а алегорично – у стан неволі (8:13; 9:3; 11:5). Іншими словами, «Єгипет» для Осії – це стан гріховності, відступу від Бога, відречення від Нього, рабська ментальність

та узалежнення від гріха. Ба, пророк вважає пустелю найкращим місцем взаємної зустрічі та пізнання Бога і народу (9:10).

У складних обставинах найбільше відкривається справжнє ество кожного, тож довкола теми Синайського союзу та блукання в пустелі Осія розвиває три теми: вірності (אֱמֶת, 'emet), непохитної любові (חֶסֶד, hesed) і знання Бога (יְדוּעָתוֹ, da'at 'елогім) (4:1; 6:6). Вислів «знання Бога» в пророка Осії окреслює не лише інтелектуальне знання. В єврейській традиції знати/пізнати (יָדָע, yada') особу означало знати її дуже близько, пережити з нею спільний досвід, як-от у шлюбі. Саме в пустелі відбулося взаємне пізнання Бога й Ізраїля; вибраний народ пізнав Господа в досвіді свого життя, тому й не «знав інших богів» та не служив їм (13:4-5). Відступ від Бога — це наслідок порушення обіцянки вірності (אֱמֶת, 'emet) і непохитної любові (חֶסֶד, hesed), а вираз «брак знання Бога» є синонімом блудування і зради (4:12-13). Щобільше, Господь упродовж історії не раз засвідчував свою вірність народам, та Ізраїль зрадив Його, поклавшись на інші потуги — Єгипет і Ассирію (8).

Зречення союзу проявилось не лише в ідолопоклонстві, чи пак релігійному синкретизмі, а й у занедбанні обов'язків перед співгромадянами, сестрами і братами, ба й навіть природою. Ось як описує це Осія:

Нема бо правди, ані непохитної любові,⁵ ні знання Бога (אֱלֹהִים נֶעְדָּר וְאִי־דָאֵר וְאִי־חֶסֶד וְאִי־יֶשַׁע, 'ен-'емет в'ен-хесед в'ен-да'ат 'елогім) в краю. Невірні клятьби, брехні, душогубства, крадіж та перелюби! Прорвано перепони, кров летється без упину! Ось чому край сумує, і кожний, хто живе в ньому, зневажає разом із звірем у полі й птахом у небі, ба й риба в морі гине (4:1-3).

Такий стан речей зобов'язує Ягве втрутитися з покаранням за порушення умов союзу, щоб не допустити остаточної загибелі народу. І, хоч як парадоксально це звучить, у таких діях проявляється не лише справедливість, а й любов. Особистий подружній досвід Осії дав йому змогу зрозуміти Божу дію щодо народу в ті історичні часи. Як Осія у своїй любові зумів простити зраду дружини, так і Господь чинить зі своїм народом (3; пор. 11:1). Тема любові червоною ниткою тягнеться в пророчій книзі.

---

⁵ У перекладі о. І. Хоменка: «милосердя».

Покликання на книгу Осії в Новому Завіті

Осію цитує сам Христос. В Євангелії від Матея 9:9-13 описано Його відвідини гостини в митаря Матея і покликання останнього до служіння. Це не сподобалося фарисеям, адже вони засуджували будь-які контакти із грішниками і митарями, а що вже й казати про спільну трапезу. Саме на ці докори фарисеїв Ісус відповідає:

Ідіть і навчіться, що значить: «Я милосердя хочу, а не жертви» (Мт 9:13; пор. Ос 6:6).

Ту ж саму цитату із книги пророка Осії Ісус ще раз використовує, коли навчає вже своїх учнів не осуджувати дії інших, формально трактуючи приписи стосовно суботи, а зважати на людину та її цінність (Мт 12:7).

У контексті страсного наративу, описуючи розмову Христа з жінками, які супроводжували Його до Голготи, євангелист Лука пише:

Ісус же обернувся до них і сказав: «Дочки єрусалимські, не плачте надо мною, а плачте над собою і над вашими дітьми! Бо ось настануть дні, коли скажуть: Щасливі неплідні та й лона, що не родили, і груди, що не годували. Тоді почнуть вони горам

**казати: *Впадьте на нас!* – і горбам: *Покрийте нас!*»
(Лк 23:28-30)**

Згадка про гори і пагорби є цитатою з книги Осії (10:86), а саме того місця, де пророк описує гіркоту становища, в якому опинився Ізраїль напередодні асирійської навали. Пишучи своє Євангеліє, Лука вже знав, що юдеї у I ст. пережили те саме, що і 10 племен Ізраїля у VIII ст. до Р. Х., – насильницьку римську окупацію Юдеї та зруйнування Єрусалимського храму в 70-х роках (див. також Од 6:16).

Покликання на Осію знаходимо також у листах Павла і Петра. Розважаючи над ідентичністю вибраного народу – християн – і його стосунків з Богом, обидва апостоли використовують термінологію «народ Божий помилуваний / не помилуваний». До прикладу, Павло, наголошуючи, що приналежність до вибраного народу визначає не що інше, як віра і любов до Бога (йдеться про поган), пише до громади в Римі:

Коли ж Бог, хотівши показати гнів свій і виявити свою силу, зносив із великим довготерпінням посудини гніву, що вже були готові на погибель, щоб виявити багатство своєї слави на посудинах милосердя, котрі він наперед приготував на славу, – на нас, яких покликав не тільки від юдеїв, а й від поган, – як і

в Осії він говорить: «Назву не мій народ моїм народом, і нелюбу – улюбленою. І на тім місці, де було їм сказано: «Ви – не мій народ!», там їх назвуть синами Бога живого» (Рм 9:22-25; див. також 1 Пт 2:10; Ос 2:3,25).

Покликання Христа і новозавітних авторів на тексти Осії свідчить про авторитет пророка і його важливість для ранньої спільноти християн.

МЕТАФОРА ПОДРУЖЖЯ В ОПИСІ СТОСУНКІВ МІЖ ІЗРАЇЛЕМ І БОГОМ (1 - 3)

Осія та його сім'я (1:1-9)

Історичний контекст (1:1)

Книга розпочинається виразом «слово Господнє, що було до Осії», традиційним для пророчих книг (див. Єр 1:2; Єз 1:3; Йл 1:1; Мх 1:1; Сф 1:1). Так автор наголошує на божественному походженні та авторитеті того, що записане у його книзі. Єврейською ім'я пророка звучить «Гошеа» і етимологічно походить від дієслова וָשַׁע (яша'), «рятувати, спасати». Найімовірніше, ім'я пророка є скороченою формою від וַיְשִׁיעַ (єгошу^а), що означає «Господь врятував» або «Господи, спаси» (пор. Чс 13:8; Вт 32:44). У старозавітних текстах ще кілька осіб з'являються з таким іменем, і, що важливо, дехто з них походить із племені Ефраїма (службовець Давида, 1 Хр 27:20; останній монарх Північного царства, 2 Цр 17:1; один із підписантів нового союзу, укладеного після повернення з Вавилону та відбудови Єрусалимського храму, Неєм 10:24).

Серед своїх персональних даних Осія вказує лише ім'я батька – Беері. У Старому Завіті, зокрема у Першій книзі Хронік згадано особу з таким іменем (1 Хр 5:6): цього Беері депортував Тіглат-Піласар III, ба він був із княжого роду племені Рувима (одне з 10 колін Ізраїля, які увійшли до Північного царства). Ранньоравиністичні джерела вважають Беері також пророком, послання якого збереглися в Іс 8:19-23. А те, що Осія заплатив значний викуп за жінку (3:2) свідчить, що він походив не з бідної родини.

Далі Осія описує історичне тло своєї пророчої діяльності – згадує чотирьох юдейських царів (Уззію, Йотама, Ахаза та Єзекію) і лише одного ізраїльського – Єровоама II, хоча пророк діяв на теренах Північного царства ще приблизно двадцять років після смерті Єровоама II у 745 р. до Р. Х. Те, що Осія не згадує про наступних шістьох монархів півночі – Захарію, Шаллума, Менахема, Пекахію, Пекаха та Осію – свідчить, що він не сприймав їхню владу як дану Богом. Таке замовчування може означати й критичне ставлення пророка до насильства як засобу здобуття царського престолу і до недолугої зовнішньої політики тих царів, яка у підсумку призвела до занепаду Ізраїлю та розпорошення 10 племен колись вибраного народу.

Одруження пророка (1:2-3а)

Про сім'ю пророка ми дізнаємося ще й те, що одружитися з Гомер, дочкою Діблаїма, «жінкою блудницею» (פְּנִינָה בְּשֵׁרָה, 'ешет з'нунім), «жінкою розгульності, легковажності, розпусності», Осію спонукав Господь. Щобільше, Господь провіщає, що у їхньому шлюбі народяться діти з таким самим способом життя і мислення, як у матері (פְּנִינָה בְּלִדָּה, в'ялде з'нунім, «діти розгульності, легковажності, розпусності»).

Такі фразеологізми використані лише у книзі пророка Осії, однак пізніший пророк – Єзекиїл – використовує подібну термінологію для алегоричного опису дій Ізраїля у стосунках із Богом (див. Єз 16; 23). Що позначала у старозавітних текстах лексема זָנָה (зана^f), «чинити перелюб, блудувати»? Наведемо кілька прикладів. У книзі Буття 38 розповідається про Тамару, невістку Юди, який не дотримав даного їй слова і не оженив на ній свого найменшого сина. Щоби здобути забране в неї право народження дитини з іменем померлого чоловіка, яке вона мала згідно з законом левірату (Вт 25:5-10), Тамара переодягнулася в повію. Юда скористався її послугами й заплатив їй, так і не здогадавшись, що це була його невістка. Згодом він довідався, що Тамара вчинила перелюб (זָנָה, зонта^f) і, щобільше, завагітніла від блудування (זָנָה לְיוֹנָתָן, гара^f

лізнути). Згодом учинок Тамари виправдали, оскільки таким чином вона відновила своє право. Важливо, що цим єврейським терміном (זָנָה, зана^г) позначаються стосунки поза шлюбом і з можливим отриманням оплати за сексуальні послуги.

У Другій книзі Царів термін זָנָה вжито для опису дій Єзавель, дружини ізраїльського царя Ахава. Вона була фінікійкою і поширювала культ Ваала на територіях Північного царства. В цьому уривку (2 Цр 9:1-37) ми дізнаємося, що її та всіх її дітей буде винищено, оскільки Єзавель чинить «розпусності та відьмує». Таке ж поєднання розпусти з чаклунством згадує також пророк Наум в описі Ніневії і причин її покарання (Наум 3:4).

Термін «зана^г» біблійні автори використовують і образно, щоб описати відступ від віри в Ягве для поклоніння чужим богам (Вх 34:15-16; Лв 17:7; Вт 31:16). Нарешті, пророк Міхей дуже влучно описує, наскільки такі три сфери людського буття, як розпуста, чаклування та ідолопоклонство, переплітаються між собою (Мх 5:11-13).

Осія використовує слово «блудувати» для окреслення аморального стану і поведінки не лише Гомер (1:2; 2:4; 3:3) та її дітей (1:2; 2:6), а й цілого краю (1:2), народу, разом зі священиками (4:9-13), дочок і невісток

народу (4:14), Ефраїму (4:17; 5:3; 6:10). Власне «дух блудництва» (פְּזִזָּה פָּה, руах з'єнунім) просочив усяку плоть і став звичним для Осїїних сучасників.

Підсумовуючи вищесказане, слід зазначити, що Осія не одружується з повією ('ішша зона^r), а радше одружується з жінкою, що має схильність до блудодійства і стане блудницею в шлюбі, після укладення союзу; такими ж будуть і її діти. Таке блудодійство Гомер та її дітей суперечить якісним, правдивим і гідним довіри стосункам у шлюбному союзі.

Діти пророка (1:36-9)

У цьому уривку описано народження дітей та іменування їх символічними іменами. Першим народжується син, якого Осія називає Єзреел, що означає «Бог посіє» або «нехай Бог зробить плідним». Це ймення дитини є водночас топонімом, який позначав і давнє місто на території племені Іссахара, і надзвичайно плодючу долину, що тягнеться від гори Кармель, на заході, до гір, що над Галилейським морем, на сході. Дуже часто в цій долині відбувалися військові битви, особливо – в часи суддів (Сд 4 - 5). До об'єднаного вже царства місто та долина увійшли за часів Саула (1 См 29:1), а в епоху правління царя Ахава (ІХ ст. до Р. Х.) це місто стало зимовою столицею Північного царства

(1 Цр 18:46; 21:1). Саме під час правління Ахава та його наступників сталися події, що змусили пророків переосмислити давні традиції.

У Єзреелі було несправедливо засуджено і вбито власника плодючого виноградника, мешканця цього міста на ім'я Навот (1 Цр 21). Цьому злочину сприяла цариця і дружина Ахава – Єзавель. На підставі лже-свідчень вона організувала суд і засудження Навота за богохульство. Таке порушення людських прав із використанням політичної і судової влади спонукало Іллю до пророцтва про жорстоке винищення всієї династії Ахава на цьому самому місці (1 Цр 21:21-23). Кривава розправа над родом Ахава (2 Цр 10:1-17) відбулася внаслідок військового перевороту, здійсненого Єгу, якого на таку зміну політичного устрою в Ізраїлі (через свого учня) поблагословив пророк Єлисей (2 Цр 9:5-10).

Осія гостро засуджує такий вчинок, попри те, що було винищено покровителів культу Ваала в Ізраїлі – різня не може бути засобом ані для здобуття влади, ані для збереження чистоти власного релігійного культу. Для пророка вбивство є гріхом (4:2; 7:7) і не може використовуватися як засіб очищення релігійного життя від ідолопоклонства. Таким чином, Єзреел, син Осії, стає символом провини Ізраїлю та свідченням, що така ж сама доля чекатиме кожного, хто чинить гріх людиноубивства.

Пророцтво про зламання ізраїльського лука (іншими словами, про втрату військової потуги і влади) вказує на долю, що чекатиме вже на династію Єгу. У давньому близькосхідному символічному мовленні зламання лука означало військову поразку. Найімовірніше, Осія цією фразою натякає на перемогу Тіглат-Піласара III над Пекахом у 733 р. до Р. Х., яка призвела до втрати більшої частини території (під контролем Ізраїлю залишилися лише Самарія і центральні гірські райони Ефраїма), а також депортації численних ізраїльтян до Ассирії (2 Цр 15:29; пор. Ос 5:13-14).

Друга дитина, дівчинка із символічним іменем «Не-помилувана», вказує на інший аспект трагедії, яка чекає на ізраїльтян. Дієсловом «милувати» у Старому Завіті часто описуються стосунки між батьками і дітьми (Пс 103:13; Іс 49:15). В Осії Господь відмовиться від батьківського милосердя і співчуття до свого народу, як це було в минулому (Вт 13:18; 30:3). Іншими словами, основа союзних стосунків між Богом і вибраним народом похитнулася. Ба більше, непомилені вони будуть не лише через те, що відійшли від Бога, а й тому, що самі не були милосердними стосовно інших.

Ім'я третьої дитини, хлопчика – «Не-мій-народ» – свідчить про анулювання статусу вибраності Ізраїлю і заперечення оцих слів союзу: *«Буду вашим Богом, а ви*

будете моїм народом» (Лв 26:12; пор. Вх 6:7; 2 См 7:24; Єр 7:23). Ця дитина символізує відречення Бога від людей, оскільки вони самі відреклися від Нього, слугачи божкам (2:15).

Шлюбні стосунки Осії та історія Ізраїлю (2:1-25)

Відновлення стосунків (2:1-3)

Ці три стихи тематично і настроєво відрізняються від попереднього розділу. У них пророк висловлює надію на зміни в житті вибраного народу. По-перше, відновляться батьківсько-синівські стосунки між Богом і народом: сини цього народу стануть дітьми Бога живого. Таким описом Осія вказує на активну присутність Творця в різних сферах життя народу, як це було під час різних воєн (Ін 3:10; 1 См 17:26) чи під час богослужінь у Єрусалимському храмі (Пс 42:2; 84:2). Такою термінологією, в контексті боротьби із релігійним синкретизмом та поширеним ідолопоклонством, Осії також вдається виявити сутність божків, які є не лише рукотворними, але й бездієвими, неживими (пор. Вт 5:26; Єр 10:10). Щобільше, в обставинах війни і депортації обнадійливе пророцтво про те, що синів

Ізраїля «буде числом стільки, як піску морського», дає впевненість, що народ переживе та відновиться. Як колись увірували патріархи і матріархині, що у них, літніх, народиться потомство і буде воно незліченне, як пісок морський і зірки небесні, так і в сучасних кризових обставинах треба вміти довіритися Богові.

По-друге, висловлюється сподівання на об'єднання всіх племен Ізраїля під єдиним проводом: «Зберуться докупы і настановлять над собою одного головою». Це сподівання стає особливо актуальним для Осії і його сучасників у контексті боротьби між Юдою та Ізраїлем під час сиро-ефраїмських воєн.⁶ Колись — члени одного народу, брати і сестри, а сьогодні — вороги через недолугі рішення царів обох держав. Осія розуміє, що для співжиття різних племен Ізраїля необхідний харизматичний провідник, однак таким провідником більше не може бути цар מֶלֶךְ (мелех; див. гостру критику інституційної монархії у 13:10-11). Ба навіть цього нового лідера треба обрати колегіально і потвердити цілим народом, як це було ще на початках монархій (1 См 11:15; 2 См 2:4; 1 Цр 12:10). Іменування «Помилувана» і «Мій Народ» ще раз засвідчує відновлення стосунків між Богом і народом.

---

⁶ Детальніше про цю подію див. коментар на 5:8 і далі.

Зрада і розлучення (2:4-15)

У цьому уривку пророк вперше виразно використовує метафору шлюбу для опису стосунків між Богом і Його народом. Вона мені не жінка, і я не чоловік їй – завдяки цій метафорі Осії вдається унаочнити кризу стосунків, зумовлену занедбанням «шлюбних обітів», укладених у пустелі. Осія наказує усунути блуд з лица і перелюбство з-поміж грудей; лице і груди згадуються тому, що саме ці прикрашені частини тіла жінки вважалися джерелом спокушання. Осія погрожує привселюдно роздягнути жінку догола, а це в давній ізраїльській культурі належало до покарань за подружню зраду, яку сам чоловік міг здійснити ще до або замість каменування (Вт 22:22-29).

Традиційні сільськогосподарські продукти, які згадано в цих стихах і через які блудна жінка «іде за коханцями», вважалися плодами Божого благословення для народу (див. Вт 7:13), і саме чоловік мав забезпечити цими продуктами свою сім'ю. Ці продукти – зерно, вино й олію – використовували і під час спільних святкувань у Єрусалимі (Вт 14:23). Золото і срібло – імпортвані метали, придбані завдяки продажу сільськогосподарських продуктів. Вони символізують набуту розкіш завдяки, знову ж таки, Божому благословенню. Іншими словами, Господь, як відповідальний і вірний

шлюбним обов'язкам чоловік, подбав не лише про основні засоби для існування народу-дружини, а й зумів збагатити її.

На жаль, ці багатства Ізраїль використав для поклоніння Ваалу – ханаанському богові плодovitості. Щобільше, він вважав усі ці дари благословенням від Ваала та водночас із поклонінням Ягве робив жертвоприношення Ваалу. Щоб народ нарешті зрозумів, від кого походять усі земні блага, Ягве пошле посуху. Каже Господь: *«Край покладу я всім її утіхам, її святим, її новомісяччям, її суботам – усім її врочистостям»* (ст. 13). Для Осії немислима така релігійна дволикість і немислимі жертвоприношення задля формального дотримання традиції.

Милосердя і прощення (2:16-25)

Ось чому я її заманю і заведу її у пустиню, і буду їй до серця промовляти (2:16).

Від грізного тону пророцтва Осія переходить до пророцтва, наповненого милосердям і прощенням. Щоби змінити ситуацію в народі, Господь заведе людей у пустелю і буде промовляти до серця. Пустеля – місце, де відбулося взаємне пізнання Ягве і народу, там викарбувалися стосунки, основані на взаємній довірі

й повазі. Одночасно в пустелі відбулося очищення народу від рабської ментальності та виробилася ментальність вільного, вибраного народу Божого. Вираз «промовляти до серця» у старозавітних текстах використовують у випадках звертання закоханого до любої жінки (Бт 34:3; Сд 19:3), а в Осії він підсилює емоційне тло ставлення Бога до народу. Запрошення до Ахор-долини пригадує людям момент, коли вони увійшли в обіцяну землю. Саме в тій долині, розташованій на південному заході від Єрихону, за часів Ісуса Навина сталося порушення правил священної війни Ахана з коліна Юди і поразка від мешканців Аї. Тепер це місце, через яке з труднощами проходили 12 племен Ізраїля, стає дверима надії на те, що усі незгоди минуться і тоді Ізраїль кликатиме Ягве «мій Чоловіче» (יְהוָה, 'іші), як дружина звертається до свого чоловіка (Бт 29:32; 30:15), а не зватиме Ваала – «мій пане» (בָּאָל, ба'лі). Слово «ваал» у цьому стиху має кілька значень: по-перше, це ім'я ханаанського бога плодючості; по-друге, цей термін українською ще можна перекласти як звертання «мій чоловіче» або «мій пане», чим наголошується юридично-економічний аспект шлюбних взаємин (Вх 21). Отже, йдеться як про відмову від поклоніння Ваалу, так і про вдосконалення стосунків між Богом і народом.

Згадуючи про «імена ваалів», Осія має на увазі таке глибоке проникнення культу Ваала в Ізраїлі, що ім'я цього бога було складником навіть власних імен людей: Мерівваал (1 Хр 9:40), Ваалханан (Бт 36:38-39, 1 Хр 27:28), і топонімів: Ваал-Гад у ІН 11:17; Ваал-Гамон у Пп 8:11; Ваал-Хацор у 2 См 13:23; Ваал-Меон в Чс 32:38. Правдиве відречення від Ваала полягає у цілковитому викоріненні з пам'яті навіть похідних назв від імені цього ханаанського бога. Коли відбудеться таке цілковите відречення від поклоніння чужим богам, тоді Господь укладе союз із народом, і навіть природа свідчитиме про таке примирення.

Слід зауважити, що в Осії історія укладення союзу (תָּרַף, б'єріт) між Богом і вибраним народом перегукується тут (ст. 18 і 20) з історією укладення союзу з Ноем, а в його особі – з людством та довколишнім світом (пор. Бт 9:8-17).⁷ Ст. 21-22 описують заручини між Ягве та Ізраїлем. Тричі Господь стверджує, що заручить собі народ і це заручення триватиме повіки, додаючи, що ці стосунки позначатимуть: праведність (רָצוּף, цедек), справедливість (טִפְסָף, мішпат), непохитна любов (תִּפְסָף, хесед), милосердя (רַחֵם, рах^aмім) і вірність (הֵמוּנָה, 'емуна'). Ці якості – прикмети самого Бога, який у по-

⁷ Детальніше про природу і значення терміну «б'єріт» див. коментар на 8:1 і далі.

дружжі хоче обдарувати ними свою дружину – народ. Завершиться укладання союзу «спізанням Бога», що є кульмінацією відновлення і повним звершенням союзу. Єврейський термін *וַיִּדַע* (‘яда’), окрім позначення інтелектуального пізнання, ще описує інтимне, фізичне й емоційне, пізнання чоловіка і жінки у шлюбі (Бт 4:1,17,25; 24:16; 38:26; 1 См 1:19). Використовуючи цей вираз, Осія наголошує, що пізнання – це і містичний досвід зустрічі з божественним світом, і, одночасно, свідоме визнання активної присутності Бога у природі та світі (пор. Іс 5:12-13). Відновлення близьких стосунків між Богом і народом вплине й на довколишній світ: відбудеться поновлення союзу з природою. Остання щедро віддячиться людям плодами: Єзреел знову стане плідною долиною, Непомилувана – помилуваною, Немій-народ – Божим народом.

Примирення можливе (3:1-5)

Йди ще полюби жінку (3:1)

У цьому розділі Осія знову повертається до власного болісного досвіду зради і влітає його в історію стосунків між Ізраїлем і Богом. Розпочинається цей розділ

Господнім наказом Осії, щоб він полюбив жінку, яку любить інший чоловік:

Господь сказав до мене: «Йди ще, полюби жінку, яку любить її друг, перелюбку, так само, як Господь любить синів Ізраїля, хоч вони й звертаються до інших богів і люблять виноградні печива».

Використання прислівника «знову» створює враження, що йдеться про одруження не з Гомер, а з іще одною жінкою, бо вже у 1:2 Господь давав наказ про року «взяти для себе жінку», себто одружитися. Однак у 3:1 ставиться наголос не на творенні нового зв'язку, а на якості стосунків: «знову полюбити жінку», з якою Осія вже одружений. Господь просить Осію не лише словами, а й учинками виявити своє ставлення до дружини, попри її зраду і відчуження.

Цікаво, що чотири рази в одному стиху використане дієслово «любити» (אָהַב, 'агав), включно з описом правдивої любові Осії до жінки-зрадниці та Господа до народу-зрадника (ідолопоклонців). Осія отримує наказ любити свою жінку так само, як Господь любить Ізраїль попри зраду його синів і дочок. Відступництво народу Ізраїлю описано двома виразами: «звертаються до інших богів» і «люблять виноградні печива». Згадка про любов до виноградних тістечок (אֲנַחְתִּים וְשִׂשִׁים, 'анашіме 'ана-вім) в Осії служить метафорою для опису культового

формалізму та ідолопоклонства. У Другій книзі Самуїла згадано про споживання виноградних тістечок як почастинок від царя Давида в контексті святкувань перенесення Ковчегу завіту до Єрусалиму (2 См 6:19; пор. 1 Хр 16:3).⁸ Про тістечка⁹ згадується і в книзі пророка Єремії, де останній критикує своїх сучасників за поклоніння цариці небесній (найімовірніше ханаанській богині Ашері – богині плодючості), обрядовою складовою якого було випікання печива (Єр 7:18; 44:17-19).

Відновлення шлюбних стосунків (3:2-5)

Опис купівлі Гомер за п'ятнадцять шеклів срібла та за хомер ячменю й летех ячменю також має символічне значення.¹⁰ У давньому Ізраїлі напереродні одруження

---

⁸ «Тістечка з винограду» ще згадано у Пп 2:5, де вони мають значення афродизіаку.

⁹ Тут уживається синонімічний термін із значенням «печиво» (כֶּמֶח, кавванім).

¹⁰ Для порівняння цін слід згадати, що Йосифа було продано в рабство за 20 шеклів срібла (Бт 37:28); 30 шеклів срібла слід було заплатити власникові як відшкодування за раба чи рабиню (Вх 21:32); за звалтування дівичі кривдник мав не лише одружитися, а й виплатити батькові дівчини 50 шеклів срібла (Вт 22:29). Хомер – одиниця виміру об'єму сипучих та рідких речовин, однак її точний еквівалент невідомий.

наречений (або хтось із його родичів) укладав контракт із майбутнім тестем, добровільно виплачуючи певну суму або даючи якийсь подарунок (до прикладу, Єлеазар приносить дарунки сім'ї Ревеки, див. Бт 24:53; Яків має відпрацювати Лавану і таким чином викупити спершу Лію і пізніше Рахиль, див. Бт 29:18,27). Лише у випадках примусового одруження (зазвичай, після згвалтування) чоловік був зобов'язаний оплатити «шкоду», завдану батькові дівчини, та одружитися з нею (див. Вх 22:16-17; Вт 22:29). У випадку Осії йдеться про те, що пророк забезпечив собі повні права на жінку, згідно з існуючим звичаєм, і тому може визначати, як облаштувати її життя з огляду на її поведінку і діяльність. У ст. 3 сказано, що в самоті та ізоляції проведе Гомер «багато днів» свого життя. Ба більше, не лише вона не матиме жодних інтимних стосунків, й сам Осія зобов'язаний утримуватися від близькості з дружиною. Навіть після примирення, інтимні стосунки відновити одразу важко. Потрібен час для обдумування своїх вчинків і налагодження якісно інших взаємин.

В єврейській мові термін «хомер» споріднений зі словом «осел» і, ймовірно, позначає об'єм, що його може перенести на спині осел. Лексема «летех» використовується лише в цьому стиху; на підставі порівняння її з іншими семітськими мовами біблісти вважають, що це півхомеру.

У ст. 4 Осія влітає свій досвід у досвід Ізраїлю, бо «*сини Ізраїлю багато днів житимуть без царя й без князя, без жертви¹¹ й без пам'ятника,¹² без ефоду¹³ і без*

---

¹¹ זָבַח (зевах) у вузькому значенні — жертвоприношення тварин, у ширшому — ритуальне святкування, під час якого приносили у жертву тварин. Частину тварини спалювали на жертовнику, а решта становила почастунок для священників і того, хто приносив жертву. Один із прикладів, як відбувалося таке ритуальне святкування, можна прочитати в історії паломництва Елкани, батька Самуїла, до Шіло (див. 1 См 16:1-18). Жертвоприношення відбувалися як у вузькому колі родини (жертва за первістка в сім'ї), так і в ширшому колі спільноти — міста, племені (Вх 12:27; Вт 33:19; 1 См 9:12; 2 Цр 10:19).

¹² מַצֵּבָה (машцева') — кам'яний рукотворний стовп, який розташовували у капищах і який символізував непорушну сакральність місця. Ці кам'яні стовпи зводили патріархи на пригадку якоїсь події: наприклад, Яків поставив камінь, щоб позначити місце зустрічі з Богом у Бетелі (див. Бт 28:18,22); Яків ставить такий стовп біля гробу Рахиль, щоб пам'ятати про неї (див. Бт 35:20). Ставили такі стовпи у різних святинях вже в часи монархії: у храмі Самарії (2 Цр 10:26), неподалік від Єрусалиму (2 Цр 23:14). В часи об'єднаної монархії, особливо під час правління Єзекії та, пізніше, Йосії, їх трактували як частину чужого культу і руйнували (Вт 16:22; 1 Цр 14:23; 2 Цр 18:4). Див. також коментар на 10:1 і далі.

¹³ תִּפְאֵל ('ефод) — верхній богослужбовий одяг священника, зазвичай пошитий із дорогої тканини (часто з тонкого льону), оздоблений дорогоцінними каміннями і золотом. Щобільше, це один із чотирьох елементів облачення первосвященника. Детальний опис священничих риз див. Вх 28; 39.

терафимів».¹⁴ Як Гомер буде позбавлено повноти подружньої любові, так Ізраїль не матиме ані централізованої влади на чолі з Божим обраним помазаником, ані можливості провадити літургійне життя на національному рівні. Без сумніву, відсутність цих двох інституцій вказує на майбутній занепад держави Ізраїлю. Парне вживання термінів — «зевах» і «маццева^Г» та «'ефод» і «т^Графім» — вказує на те, що в часи спустошення в Ізраїлі не буде можливості приносити жертви ані Ягве, ані Ваалу — так само й Гомер не буде мати інтимних стосунків ані з коханцями, ані з чоловіком (ст. 3).

Уже на початку своєї книги Осія висловив розчарування сучасним йому монархічним устроєм (1:1,4) і фактом відсутності правдивої віри (2:15), а тепер окреслює, які наслідки матиме такий стан речей. Завершується третій розділ есхатологічним пророцтвом, що «в останні дні» Ізраїль навернеться до Бога і Давида. У ст. 4 царя було забрано, а в ст. 5 Господь його повертає. Однак найімовірніше, йдеться про помазаника — не політичного лідера, а духовного провідника (пор. Пс 2:2; Єр 30:9).

---

¹⁴ תַּרְפִּים (т^Графім) — зображення ідолів, заборонені для використання, особливо в ритуальному контексті.

ЗАСУД РЕЛІГІЙНОГО СИНКРЕТИЗМУ ТА НЕДОЛУГОЇ ПОЛІТИКИ (4 - 11)

Господь судитиме Ізраїль (4:1-19)

Четвертий розділ починає другу частину пророчої книги (Ос 4-11), що містить пророцтва засуду руйнівної, з точки зору пророка, зовнішньої політики, яка й призвела до краху держави. Тут в описі стосунків між народом і Богом пророк вдаватиметься до інших метафор та алегорій, хоч інколи й траплятимуться згадки про Осїїне подружнє життя. Частішими тут будуть метафори мандрівника й оазиса, садівника і виноградника, батька і сина, численні алюзії до духовного блудодійства і розпусти.

Господь викликає народ на прю (4:1-3)

Четвертий розділ, як і перший, почато словами: «Слухайте слово Господнє», але цього разу адресатом слова Божого є не лише пророк, а весь народ. Звіщається виклик народу до суду. Слово «пря» (יָרָא, рив) у біблійному контексті зазвичай має значення зустрічі

супротивників у суді. Щобільше, у пророчій літературі Божий суд над народом набирає космічного значення: буде покарано не лише вибраний народ, а й довколишній світ (пор. Ам 7:4; 8:8; Єр 5:19-28). Гріх Ізраїлю поширився по цілій землі (אָרֶץ, 'арец) і тому покарання зазнає весь світ.¹⁵ Причиною суду є те, що на землі немає «вірності (אֱמֶת, 'емер), непохитної любові (חֶסֶד, хесед) і знання Бога (יְדוּעָתָא דַּאֲתָא, да'ат 'елогім)». Ці три слова позначають три важливі компоненти союзного договору, і про них уже згадував пророк у контексті символічного одруження народу з Богом (2:21-22).

Що означають ці терміни? Слово «'емер» вказує на лояльність, надійність, цілісність стосунків. «Хесед» передбачає не лише формальну доброту і милосердя, відповідно до закону, а й щире прощення у міжособових взаєминах, непохитну любов у стосунках. «Да'ат 'елогім» – розуміння і прийняття Божих «доріг», об'явлених у Законі. Науковці пов'язують походження концепту «знання¹⁶ Бога» із двома контекстами. Сімейним

¹⁵ Подібно, як перед потопом вся земля була просякнута гріхом і злобою (пор. Бт 6:5,6,11-13, де слово «земля» вжито шість разів і наголошується на універсальності покарання).

¹⁶ Іменник «да'ат» походить від дієслова «яда'», що має значення візуального та слухового сприйняття, здобуття навиків чи майстерності, емоційного й тілесного пізнання.

контекстом – метафорою шлюбу – завдячують саме Осії (2:21; 5:4; 6:6,10; 8:2,9), в якого цей вираз набуває значення «мати стосунок із Богом», «спілкуватися з Богом», «мати пережиття Бога», «любити, довіряти Богові». У давній близькосхідній культурі цей вираз означав укладення союзного договору між сюзереном і васалом, згідно з яким «знання» є технічним терміном для позначення взаємного визнання. Таке трактування знаходимо і у згадках про укладання синайського союзу між Ягве та Ізраїлем у пустелі (Вт 9:24; 34:10; Єр 12:3; Ам 3:2). Отже, «да‘ат ’елогім» означає не лише теоретичне знання історії спасіння, законів і приписів, а й прийняття об’явленої Божої волі та спілкування з Богом.

Трьом чеснотам у ст. 1 протиставлено прогрішення супроти ближніх у ст. 2:

*Прокльони, брехня, вбивства, крадіжки, перелюби!
Вони чинять насильства і проливають море крові!*

Перших п’ять гріхів свідчать про переступ заповідей, прописаних у Декалозі (пор. Вх 20:13-15; Вт 5:17-19), а згадка про насильство і проливання крові унаочнює, до чого призводить недотримання умов союзу з Богом: поглиблюється криза у стосунках між людьми. Як наслідок, землю чекає покарання, і вона оплакує своє прийдешнє (тут Осія вдається до персоніфікації).

Врожайність і плодючість землі безпосередньо залежить від дотримання Ізраїлем Божих заповідей, отриманих у пустелі (Вт 11:13-17). Пророк Амос також пояснює природні катастрофи як наслідок відступу від Бога і тлумачить їх у педагогічному ключі: катаклізми мають на меті повернути народ до виконання союзу (Ам 4:6-11). Буквальне тлумачення цих уривків може створити образ Бога, який послуговується природою у власних цілях. Насправді йдеться про те, що гріх, переростаючи в насильство, руйнує стосунки, спустошує як людський, так і довколишній світ.

***Відповідальність понесуть як духовні провідники,
так і народ (4:4-19)***

А все ж таки нехай ніхто не докоряє, ніхто нехай не ганить; до тебе бо, священику, у мене справа!

Стих 4б містить ряд граматичних проблем, які породили велике різноманіття тлумачень. Єврейський текст וְעַמְּךָ כַּמְרִיבִי כֹהן א. І. Хоменко переклав так: «До тебе бо, священику, у мене справа!», а митр. Іларіон Огієнко – «А народ Мій, як суперечник зі священиком». Мазоретський текст перекладають двояко: «І твої люди, як суперечки священика», – або: «І твої люди, як ті, що сперечаються зі священиком». Перекладачі

Септуагінти потрактували цей вираз так: «Народ мій, як відкинутий священик» (*ὁ δὲ λαός μου ὡς ἀντιλεγόμενος ἱερεὺς*). Вульгата містить: «Народ твій, як ті, що сперечаються зі священиком (*vir populus enim tuus sicut hii qui contradicunt sacerdoti*)». Більшість науковців та укладачів «Biblia Hebraica Stuttgartensia»¹⁷ рекомендують цей вираз перекласти так: «Моя пря є з тобою, священику». В наступних стихах ми читаємо, що люди нестимуть покарання за свої вчинки, причиною яких могло бути також незнання і недбальство. Окреме звернення до священика пояснюється тим, що його вчинки обдумані і на них взираються люди. Цікаво, що вже у ст. 5 зазначено, що понесуть покарання не лише священик, а й пророк та матір священика. Згадка про день і ніч свідчить, що покарання може настигнути будь-коли:

Тому спотикатимешся удень, і пророк теж спотикатиметься уночі з тобою. І матір твою я погублю.

Пророки відігравали важливу роль у різних сферах життя давнього Ізраїля, тому відповідальність за моральний

---

¹⁷ Критичне видання Біблії єврейською мовою, в основі якої лежить мазоретський текст із Ленінградського кодексу (найдавніший повний манускрипт єврейської Біблії, датований 1008-1010 роками). Окрім оригінального тексту, в цьому критичному виданні подані різночитання, чи пак інші варіанти того або іншого уривку.

занепад суспільства, зумовлений як персональною безвідповідальністю, так і бажанням зберегти владу та доходи, лежить також і на них. Яскравий приклад знаходимо в розповіді про диспут між старозавітним пророком Єремією і царським та храмовим пророком Ананією. Останній, намагаючись сподобатися цареві та отримати дивіденди, гостро розкритикував пророцтва Єремії про покарання (яким невдовзі стало Вавилонське вигнання і зруйнування Єрусалимського храму у 586 р. до Р. Х.). За протиставлення Божій волі Ананію було покарано за словом Єремії (Єр 28). Інший приклад, де згадано пастирів – священиків і пророків – та звіщається покарання за їхню безвідповідальність, знаходимо у 23-му розділі книги Єремії:

Навіть пророк і священик – і ті безбожні, ба й у домі моїм знайшов я їхнє ледарство, – слово Господнє. Тим то дорога їхня стане їм, мов слизька стежка; потраплять вони у темряву й упадуть у ній, зішлю бо на них лихо у час їхньої кари, – слово Господнє... А й у пророків єрусалимських бачив я жахливе: перелюби, життя нечестиве; там підтримують руки злочинців, не відвертаються від своєї злости. Вони для мене всі, немов Содом, а мешканці його, немов Гомора (ст. 11-14).

Осія, як і Єремія, вбачає причину духовної кризи народу у браку відповідальних і правдивих релігійних

провідників, які б не лише словами, а й ділами дбали про паству.

Покарання матері священника залишається складним для потрактування. Слід, однак, зазначити, що у Старому Завіті згадано низку випадків, коли матері мали неабиякий вплив на «кар'єру» своїх синів: Ревека посприяла Якову здобути першість у Бт 27, цариця Єзавель впливала на політичне, соціальне і релігійне життя в Північному царстві у 1 Цр 16; 18 - 19; 21. Щобільше, із сьомого розділу книги Амоса дізнаємося, що священнича родина мала розділити долю самого священника. Амасія, священник у Бетелі, виступив проти Амоса, звинувачуючи його у фальшивому пророцтві супроти царя та його дому, а також у махлярстві. За такі звинувачення і відкинення Амоса як Божого пророка

Господь каже: Жінка твоя стане блудницею у місті, сини твої та дочки від меча поляжуть; поле твоє поділять шворкою, і ти помреш у краю нечистім. Ізраїль же напевно піде в полон, геть із свого краю (Ам 7:17).

Наступні ст. 6-19 детальніше пояснюють, у чому полягають прогрішення священника і народу. Господь говорить: «Мій народ»; тим самим підкреслюється трагічність ситуації, коли зраджують рідні діти.

Священика – ймовірно, йдеться про якогось перво-священика, – буде відкинуто від служіння; так само і його дітей. Наочним прикладом зловживань священничих родин є розповідь про Елі та його синів у Шіло (1 См 2:12-36). Двоє синів Елі надуживали даною їм владою: занедбували служіння у святині, жирували, мали позашлюбні стосунки із жінками при святині. Елі, хоч і трохи картав своїх синів, однак далі догджав їм і не заборонив служити при Ковчезі. Через це Господь відрікся від Елі, його синів і цілого роду. Така ж доля чекає священика і його родину, до яких звертається Осія, бо вони не лише заплющують очі на прогрішення народу і з того отримують свої статки, а й самі чужоложать і зловживають алкоголем (ст. 11).

Ст. 12-14 описують, як релігійна криза переплетена з аморальним життям. Дух розпусти (רוח זָנוּוּת, руах з'єну-нім) опанував спільноту, що вилилося в ідолопоклонство. Осія критикує розмаїття культових дійств під різними деревами (дубом, тополею, теребинтом). Варто зазначити, що дерево (עץ, 'ец) у домонархічному Ізраїлі мало позитивне значення і було частиною культу. Наприклад, саме під дубом у Сихемі Авраам побудував жертвник на спомин про візит трьох посланців (Бт 12:6-7; див. також Бт 13:18; 21:33). Ісус Навин під цим самим дубом ставить великий камінь, як пам'ятку

про поновлення Синайського союзу вже в обітованій землі (ІН 24:26). Зрештою, вхід до Єрусалимського храму було оздоблено двома колонами у вигляді дерев (1 Цр 7:15-22). Із розповіді про сотворення світу дізнаємося про дерево пізнання добра і зла та дерево життя. В літературі мудрості на рівні метафори Премудрість Божа ідентифікується із деревом життя, плоди якого живлять праведника.¹⁸

Слід зауважити, що дерева відігравали важливу роль у почитанні богині родючості Ашери¹⁹ та Ваала. Такі культові зібрання відбувалися у галях та під великими зеленими деревами (Іс 57:5; Єр 2:20; Єз 6:13; 20:28). Саме з цим феноменом пов'язана заборона садити поруч із жертвником Ягве ашеру, себто всяке дерево (Вт 16:21), оскільки могло мати місце змішання культу Ягве та ханаанської релігії.

Жертвоприношення зазвичай відбувалися не лише під зеленими деревами, а й на висотах. Тому одним із елементів релігійної реформи царя Єзекії (бл. 715-768 рр. до Р. Х.) було спалення чи зрубання ашери (дерева),

---

¹⁸ У Пс 1 праведника порівняно з деревом, що приносить плоди і листя його не в'яне.

¹⁹ Дерево було символом цієї ханаанської богині; у Старому Завіті часто переплітається використання власного імені та однойменна назва символу.

а також зруйнування висоти, де були жертovníки (2 Цр 18:4; пор. із реформою Йосії в 2 Цр 23). Пророк Осія критикує і вплітання у культ Ягве ханаанських звичаїв, які містили елементи магії, ворожбицтва, а також сексуальні стосунки як частину культу плодючості.

У ст. 15 Осія висловлює надію, що бодай Юда не потрапить у ту саму пастку блудування, що Ізраїль (у ст. 17 вжито іншу назву – Ефраїм). Він закликає не відвідувати Гілгал²⁰ і Бет-Авен²¹ – міста, в яких відбувалися неправдиві жертвоприношення (див. також Ам 3:14; 4:4; 5:5).

Завершується четвертий розділ порівнянням Ізраїлю до впертого теляти, який усьому перечить, і до ягнят,

---

²⁰ Дослівно «колесо». У Старому Завіті вирізняють п'ять місць із цією назвою. В контексті книги Осії слід відзначити містечко, розташоване неподалік Єрихону. Саме воно було першим релігійним центром, де збиралися 12 племен Ізраїля на спільні святкування і де відбулося обрізання чоловічого населення, народженого в пустелі (ІН 4:19 - 5:15). Там також Самуїл судив і помазав на царя Саула (1 См 11:14-15). Цікаво, що символом відступництва та ідолопоклонства Гілгал стає саме в часи пророкування Амоса (4:4; 5:5) та Осії (4:15; 9:10; 12:11).

²¹ Дослівно «дім зла». Символічна назва Бетелу (בֵּית־אֵל, бет-’ел; дослівно «Дім Бога») – головного міста-святині, де Єровоам I установив жертovníк і золотого бичка (ще один жертovníк і золотого бичка було встановлено в містечку Дан на північному кордоні держави; пор. 1 Цр 12:28-33).

якими провадить Господь. Щоправда, цього разу Господь просто запровадить їх на розлогі луки і залишить напризволяще. В обставинах самотності та ізольованості Ізраїль матиме нагоду задуматися над своїми вчинками.

Ізраїль віддаляється від Бога (5:1-15)

У п'ятому розділі книги Осії триває розгляд тем, порушених у попередньому: пророк виголошує звинувачення і прорікає покарання. Увага зосереджується на Північному царстві, для якого тут ужито дві назви — Ізраїль та Ефраїм. Згадано і народ Юди: його теж чекає покарання. У цьому розділі можна виокремити дві частини: 1) Ізраїль ізольований від Бога, ст. 1-7; 2) військово-політична криза, ст. 8-15.

Ізраїль ізольований від Бога (5:1-7)

П'ятий розділ починається зверненням до різних верств населення в давньому Ізраїлі: до священників (як у попередньому розділі, 4:4-9), до дому Ізраїля (בֵּית יִשְׂרָאֵל, бет Їсра'ел) і до дому царя (בֵּית מֶלֶךְ, бет гаммелех). Слід зазначити, що слово «дім» (בַּיִת, баїт) у Біблії не лише позначає будівлю чи якусь споруду, де проживають чи

збираються люди, а вживається і в словосполученнях, допомогою яких описують сімейні, родинні, національні відносини. Фраза «дім царя» позначає не лише царську родину – до цього «дому» належать вельможі, князі та різні чиновники при царському дворі. Виразом «дім Ізраїля» Осія описує весь народ, підкреслюючи родинну єдність дванадцяти племен. З ними усіма Господь судитиметься, а причиною Божого позову є маніпулювання, вдаючись до яких одні знущуються над іншими (пор. Єр 18:22-23; Йов 18:8-10). Представляючи цю причину, Осія використовує «мисливську» метафору – пастки й сіті, що їх використовують у полюванні на диких птахів і тварин.

Згадка про два географічні місця – Міцпу і Тавор – також має символічно-риторичне значення. В історичних книгах Старого Завіту згадано два міста з назвою Міцпа: одне знаходиться на території племені Веніамина, і саме там Самуїл судив народ (1 См 7:6,16); друге було місцем, де жив і діяв суддя Єфта (Сд 12:7). Тобто місця, які в історії Ізраїля асоціювалися зі справедливістю, стали місцями маніпуляції та зловживань. Гора Тавор розташована на перетині територій Завулону, Іссахара й Нафталі, про неї читаємо у контексті військових конфліктів. Саме з гори Тавор у бій проти Сісери вирушив, за наказом судді та пророчиці Девори,

Барак (див. Сд 4:6-15). На цій горі було вбито Геденових братів (Сд 8:18-19). Себто ця гора асоціювалася також із насильством і кровопролиттям, про що Осія згадує у ст. 2: «Відступники погрузли глибоко у душогубствах,²² та я провчу їх усіх». Так він описує переслідування чинною владою тих, хто їй протиставляється, і реакцію Бога.

Ст. 3-4 пригадують особливі стосунки між вибраним народом і Богом: «Знаю Ефраїма, та й Ізраїль не схований від мене». Як у подружжі та в сім'ї всі знають все один про одного, так Господь відає все про свій народ. Його болить зрада народу, описана, знову, за допомогою метафори – цього разу метафори розпусти, яка призвела до осквернення самого ж народу. Дієслово, яким описано стан осквернення (מְרִירָה, нітма'), підкреслює також ритуальну нечистоту людей, через що вони не можуть приступати і служити Богові (пор. Лв 7:2-21; 10:10).

Ізраїльтяни не в силі самі очиститися від гріха, оскільки цілковито просякнуті «духом розпусти» (מְרִירָה, руах з'єнуїм), себто попали у рабство гріха. І тепер Ягве має втрутитися і звільнити від рабства, як у минулому Він втрутився в історію народу – вивів його, через

---

²² У перекладі о. І. Хоменка: «вбивствах».

пустелю, з Єгипту. Однак перш ніж Господь визволить вибраний люд, той має очиститися, що передбачає усвідомлення і визнання своїх провин. Через свою гординю Ізраїль/Ефраїм та Юда понесуть покарання — «спотикнуться» (4:5).²³

У ст. 6-7 описано намагання «сподобатися» Богові через жертвоприношення. Однак Господь покинув народ. Народження «чужих дітей» можна розуміти дво-яко: 1) або йдеться про дітей, зачатих під час ритуалів, присвячених Ваалу (або Ашері); 2) або це символічний опис дітей, яких Господь не вважає своїми (як дітей блудування у 2:4), оскільки їх зачали батьки, що практикували релігійний синкретизм.

Військово-політична криза (5:8-15)

Це пророче звернення, найімовірніше, спричинили історичні обставини сиро-ефраїмської війни (735-732 рр. до Р. Х.),²⁴ наслідки якої, врешті-решт, призвели до знищення Північного царства, депортації частини народу й асиміляції 10 північних племен із переселеними на їх територію іншими етнічними

²³ Пор. з висловом із книги Приповідок: «Погибелі передуге гординя, падінню ж — бундючний дух» (Пр 16:18).

²⁴ Біблійні джерела про цю війну див. Іс 7:1-9; 2 Цр 16; 2 Хр 28.

групами. Війну розпочав ізраїльський цар Пеках разом із Реціном, царем у Дамаску, супроти Ахаза, царя Юди. Оскільки Ахаз відмовився долучитися до антиасирійської коаліції, йому довелося звернутися за допомогою до асирійського царя Тіглат-Піласара III. Останній успішною військовою кампанією у 732 р. до Р. Х. зруйнував Дамаск і таким чином поклав кінець сиро-єфраїмській війні. Ізраїль тоді втратив частину території, зокрема Галилею та Гілеад.

Стих 8: *«Трубить у ріг у Гівеа, у сурму в Рамі; вдарте на сполох у Бет-Авені – позаду тебе, Веніяміне!»* – є закликом до війни. Ідеться про військове захоплення міст Північного царства із півдня. Гівеа, Рама, Бет-Авен – міста, які знаходилися на території племені Веніяміна. Отже, Південне царство не лише долучилося до військової кампанії Ассирії проти Ізраїлю, а й взяло участь в анексії території. Проти таких дій Юди гостро виступає пророк у ст. 10: *«Князі юдейські скидаються на тих, які пересувають межі. Я виллю на них, немов воду, гнів мій»*. Непорушність кордонів закріплена Законом і передбачає покарання прокляттям (Вт 19:14; 27:17). Південне царство не просто захистило власні території, а й скористалося політичними обставинами і загарбало чужі терени. Такі дії не сумісні з Божим Законом, тому неминуче призведуть до негативних наслідків.

Ізраїль же буде покарано і за недолугу зовнішню політику, і за помилкову внутрішню, внаслідок якої поширився релігійний синкретизм, що, своєю чергою, призвело до моральної деградації суспільства. Ізраїль чекає справедливий суд (בִּשְׁפָּט, мішпат), внаслідок якого він перетвориться на пустку (ст. 9,11). Так і станеться через десять років після сиро-ефраїмської війни, коли у 721 р. до Р. Х. Ассирія остаточно знищить Північне царство, а частину його населення буде депортовано.

Ст. 13-14 описують, як внутрішні чвари – «хвороба» Ефраїма і «рани» Юди – не дають змоги переосмислити взаємини, а, навпаки, поглиблюють конфлікт: сторони шукають сильніших гравців для боротьби. За словами Осії, *«Ефраїм звернувся до Ашшура, Юда – до великого царя»*. Саме такі звернення стають приводом для могутніх держав підкорювати менш потужні. Політика без довіри до Бога засвідчує натомість довіру до зовнішніх потуг, неминуче поглиблює розрив у стосунках із Богом. Такі держави чекає покарання: *«Я буду як лев для Ізраїлю, як молоде левеня для Юди»*.²⁵

Розділ завершено висловом сподівання на зустріч між Богом і народом (ст. 15). Вираз «моє місце (מִקְוִי, м°комі)» часто вживається для позначення святині, де

---

²⁵ Образ лева знаходимо і в Ам 3:4,8.

присутній Господь.²⁶ Осія наголошує, що каяття, визнання помилок — це перший крок до оздоровлення і примирення. Відновлення стосунків описано вже у 6:1-3.

«Бо я бажую непохитної любові, а не жертви» (6:1-11)

Зцілення від ран і відновлення стосунків (6:1-3)

Розпочинається цей розділ закликом до повернення — «повернімся». Єврейська лексема «повертатися» (שׁוּב, шув) — важлива в розумінні відступництва та покаяння у Старому Завіті. Цим дієсловом описано й акт відвернення від Ягве, і підкреслюється необхідність повернення як переміни в духовному житті. Етапи такого повернення до Бога Осія описав у 14:2-4: визнання прогрішень, прохання прощення, визнання Божого управління світом (пор. також Єр 3:22 - 4:22).²⁷

---

²⁶ Сихем (Бт 12:6), Єрусалим (1 Цр 8:30; Єр 7:3), Шіло (Єр 7:12). У книзі Второзаконня теж часто трапляється фраза «до місця, яке Ягве оберє».

²⁷ Цікаво, що цим самим дієсловом також описується дія Бога, коли Він повертається обличчям до розкаяного грішника і приймає його назад.

У ст. 2 окреслено літургійний контекст: *«Через два дні він оживить нас, на третій день на ноги нас поставить, і будемо перед ним жити»*. Перехід чисел, тут від двох до трьох, є питомим літературним прийомом у текстах як Старого Завіту, так і інших пам'яток писемності Близького Сходу (див. Ам 2:1,4,6). В цьому випадку, часові рамки – два і три дні – мають прив'язку до літургійного приготування до Божого об'явлення. Яскравим прикладом є опис об'явлення Ягве на горі Синай: два дні народ мав очищуватися, себто готуватися до богоявлення, а третього дня Господь зійшов на Синай-гору у присутності громади (Вх 19). Іменник «прибуття» (חָזַר, моца') – похідний від дієслова «виходити назовні», і його використовують біблійні автори для опису богоявлення (пор. Іс 26:21; Мх 1:3). Об'явлення Бога є частиною Його пізнання і відновлення стосунків з Ним. Завершено ст. 3 описом Божої опіки за допомогою метафори дощу, який зрошує землю, себто оживлює, дає силу.

І знову прогрішення (6:4-11)

В цьому уривку пророк знову проголошує Боже розчарування Ізраїлем та Юдою. Любов народу порівнюється із природними явищами – вранішнім туманом.

ном і росою, які з'являються і швидко зникають. Ця метафора дозволяє унаочнити поверховість і непостійність народу в його стосунках з Богом, незважаючи на те, що Господь сам «тесав» (תִּסַּב, хацавті) свій народ.

Ст. 6 є одним із ключових у богословській думці пророка:

Бо я бажую непохитної любові (תִּרְוָה, хесед), а не жертви (קָרְבָּן, завах);²⁸ і знання Бога (יְדֹעַתָּהּ לַיהוָה, да'ат елогім) – над всепалення (תִּלְבָּשׁ, 'олот).²⁹

Осія – перший пророк, який правдиве служіння Богові переносить із зовнішньо-матеріальної площини у площину внутрішньо-духовного життя. Сучасник Осії, пророк Амос, наголошував на тому, що правдива любов до Бога проявляється в соціальному вимірі та дотриманні умов союзу. Осія ж прояв правдивої непохитної любові та дотримання умов союзу вбачав у внутрішній глибинній духовності, а не у систематичному виконанні культових приписів. Він, як і інші

---

²⁸ Цим словом називали принесення в жертву тварин, частки яких можна було споживати як молільникам, так і священникам, левітам (1 См 2:13-17; 9:12-13).

²⁹ Ця лексема позначає жертвоприношення (як рослин, так і тварин), які на жертovníку мали цілковито спалити (1 Цр 18:30-38; 2 Цр 16:15).

старозавітні автори, виступав проти кривавих жертвоприношень задля годиться (Ам 5:21-24; Єр 7:21-23).

Духовність, про яку говорить Осія, можна узагальнити словами псалмопівця:

Я буду картати тебе не за жертви твої, бо все передо Мною твої цілопалення, не візьму Я бичка з твого дому, ні козлів із кошар твоїх, бо належить Мені вся лісна звірина та худоба із тисячі гір, Я знаю все птаство гірське, і звір польовий при Мені! Якби був Я голодний, тобі б не сказав, бо Моя вся вселенна й усе, що на ній! Чи Я м'ясо бичків споживаю, і чи н'ю кров козлів? Принось Богові в жертву подяку, і виконуй свої обітниці Всевишньому» (Пс 50:8-14).

Зрештою, подібно скаже Христос у Новому Завіті: «Я милосердя бажая, а не жертви» (Мт 9:13; 12:7).

Зовнішня духовність знаходить своє негативне втілення у міжособових стосунках: Гілеад вкритий кров'ю (ст. 8), на дорозі до Сихему чиняться вбивства (ст. 9). Гілеад – територія на схід від Йордану, яку між собою розділили Рувен, Гад і, частково, Манасія, коли розселялися в обіцяній землі. Однак може йтися і про місто з назвою Рамот-Гілеад. Ця територія часто була об'єктом завоювань та місцем битв і повстань (1 См 11; 2 См 15 -18; 2 Цр 15:10, 25; Ам 1:3). У Гілеаді відбува-

лися військові перевороти, які призводили до змін у династійному правлінні Північного царства.³⁰ Один із сучасників Осії, Пеках, син Ремалії, за підтримки 50 гілеадців здійснив державний переворот: він убив царя Пекахію і узурпував царський трон (2 Цр 15:25). На цій території у 733 р. до Р. Х. відбулася битва між асирійським і сиро-ізраїльським військами, в якій останні зазнали поразки (2 Цр 15:29), внаслідок чого Гілеад став асирійською провінцією (Іс 8:23).

Складним для інтерпретації є ст. 9, у якому Осія порівнює священиків, що чинять вбивства на шляху до Сихему, із розбійниками, що чигають на свої жертви. Сихем – важливе релігійне місце, вже в обіцяній землі, де в часи Ісуса Навина було укладено союз між народом і Богом (ІН 24). Це місце символізувало тяглість традиції від часів Виходу, Мойсея та укладення Синайського союзу. Цій традиції протиставлялися так звані реформатори, починаючи від Єровоама I, який запровадив релігійний синкретизм (2 Цр 13). Ймовірно, що в ст. 9 йдеться про тих священиків, які підтримували царську політику та заперечували правдивих пророків, як-от Амос та Осія, благословляли їх переслідування. Зрештою, історія пророка Іллі свідчить, що

---

³⁰ Саме в Гілеаді учень Єлесея помазав Єгу на царя, і той здійснив переворот, винищивши увесь рід Ахава (2 Цр 9).

пророків, які критикували культ Ваала, переслідували (1 Цр 17 - 19). Крім того, ст. 9 може бути й алегорією та викривати корумпованість священників, які заплющували очі на безчинства, що їх коїли і влада, і народ.

Вчинки Ізраїлю – його погибель (7:1-16)

Розпалена піч – символ політичної кризи (7:1-7)

Вкотре Осія вказує на готовність Ягве прийти на допомогу Ізраїлеві та його зцілити, врятувати. Але той настільки охоплений брехнею і злобою, що навіть не бачить цього шансу. Розпалена піч – метафора, яку пророк вживає для опису політичної гарячки, що охопила країну. Від смерті Єровоама II у 745 р. до Р. Х. до 732 р. до Р. Х. (завершення сиро-єфраїмської війни) змінилося чотири царі, причому зміни ці відбувалися шляхом підступу і вбивств. Політичних інтриганів і причетних до кровопролиття Осія зображає як таких, чие *«серце, неначе піч, палає при їхній змові; їхній гнів усю ніч дрімає, а вранці горить палаючим вогнем»* (ст. 6). Серце (צֶדֶק, лев) у Старому Завіті позначало внутрішній світ людини, і то не лише емоційний, а й вольовий та інтелектуальний. Часто це слово трапляється в парі зі

словом «тіло» – на позначення внутрішнього і зовнішнього людини; так описували цілісність людського єства (Пс 22:15; 84:3). Пристрасті настільки поглинули політичну верхівку, що вона просто палає люттю і ненавистю.

Втрачена ідентичність (7:8-12)

У ст. 8 наголошується, що нічого унікального не залишилося у вибраного народу ані в політичній, ані в релігійній площині. Він став як інші народи – один серед багатьох. Можна сміло сказати, що метафора «*паляниці не обертаної*» підкреслює невиразну ідентичність Ізраїлю і водночас натякає на мляво-сонний стан, у якому опинилася держава після внутрішніх чвар та недолугої зовнішньої політики. Ст. 9 безпосередньо вказує на причини такого стану: «*Чужинці поїдають його [Ізраїлю] силу*», а незнання чи неусвідомлення своїх помилок спричинені гординою (ст. 10).

Метафора сильця (נֶשֶׁךְ, решет) для птахів у ст. 12 – ще один приклад образного мовлення пророка. Найчастіше вона зустрічається у Псалмах, де за її допомогою описується дія безбожників, які наставляють пастки для праведників (Пс 10:9; 31:5; 35:7), щоби їх віддалити від Бога і погубити. У псалмах молільник

очікує і просить, щоб Господь урятував його від сіті, яку наставили вороги. В Осії все навпаки – саме Ягве і ставить сіті для Ізраїлю. Цю символіку підхопить пізніше пророк Єзекиїл, описуючи Бога як мисливця, що закидає сіть на народ Південного царства і примусово веде його у Вавилонське вигнання (Єз 12:13; 17:20; 32:3). Отже, способи дії та засоби, якими послуговувалися супротивники Ягве (безбожники, лжепророки, неправедні священики тощо), буде використано проти них самих.

Стільки спроб, і все намарно (7:13-16)

Завершується сьомий розділ книги описом розчарування Бога у своєму народі: «Горе їм (עָוָה יָקָם, 'ой лагем)». Дуже часто цей вигук вживається щодо тих, хто приречений на смерть або вже помер. Цим окликом Господь вказує, що Ізраїль стоїть перед неминучою загибеллю. Як у минулому, так і тепер Ягве хотів врятувати народ (дослівно «викупити»), однак сам народ своєю брехнею відкидає Бога. В чому проявлялася брехня? Вона проявляється в безпідставних звинуваченнях народом Бога у своїх невдачах і нещасливій долі царства, у формальному поклонінні Ягве та участі в жертвоприношеннях іншим богам, Ваалу зок-

рема. «Надрізування власної плоті» було заборонене ще законом Мойсея (Вт 14:1), але його практикували ізраїльтяни в контексті культу Ваала (Єр 41:5; 16:6; Мх 4:14).³¹ Цей ритуал символізував траур і тугу за Ваалом, який «помирав» у час літньої посухи і міг повернутися до життя після таких обрядів. Ритуал надрізування плоті служив для викликання дощу, щоб зростити поля і забезпечити урожай винограду та пшениці. Отже, недолуга політика провідників народу в різних сферах – релігійній, соціальній тощо – призведе до загибелі та стане приводом для насмішок з боку інших народів.

Ідолопоклонство згубне (8:1-14)

Увесь восьмий розділ книги Осії присвячений картанню народу та виголошенню йому засуду за зраду Богові, втіленням якої є кровопролитна боротьба за

---

³¹ Цей ритуал здійснювали пророки Ваала в протистоянні з пророком Іллею на горі Кармель, викликаючи дощ у час посухи: «*І кликали вони [пророки Ваала] ще голосніше і робили на собі, своїм звичаєм, нарізки мечами та списами, що аж кров з них дзюрчала*» (1 Цр 18:28). Однак лише на молитву Іллі була відповідь, і Господь зіслав дощ.

трон, релігійний синкретизм, формальна духовність, а також недолуга і згубна зовнішня політика.

Небезпека близько (8:1-3)

Виголошення засуду починається закликком засурмити в сурму, а далі міститься опис причин засуду (ст. 1-3). Сурма (רַפָּשׁ, шофар) – інструмент, який використовували для подання таких сигналів: тривоги, коли наближалось вороже військо (Ам 2:2; 3:6; Єр 4:4-5; Єз 33:3-6); приготування до атаки (ІН 6:16; Сд 3:27; 7:18-20); завершення бою (2 См 2:28; 18:16). Сурми використовували і під час літургійних зібрань, зокрема вони свідчили про початок святкувань: ювілейного року (Лв 25:9), нового місяця (Пс 81:4), урочистих зібрань (Йл 2:15; 2 Хр 15:14). Сурму згадано також у контексті опису Божого явлення на Синаї (Вх 19:16,19), а у пророків вона сигналізує наближення Дня Господнього (Іс 27:13; Йл 2:1; Сф 1:16; Зх 9:14). Іншими словами, використовуючи символіку сурми, Осія наголошує, що на Ізраїль чекає війна та одночасно День Господній, себто день суду. Основна причина засуду – відступ від союзу (הַבְּרִית, б^сріт) та закону (הַתּוֹרָה, тора^р). Ці два поняття становлять серцевину стосунків між Богом і вибраним народом.

В історії спасіння Старого Завіту вирізняють чотири союзи (завіти): Ноя, Авраама, Мойсея та Давида. Вперше на слово «б^єріт» (договір, угода, союз, завіт)³² натрапляємо в розповіді про потоп та союз, укладений між Ноем (в його особі усім людством та довколишнім світом) і Богом (Бт 6:18; 9:9-17). Важлива складова цієї угоди – обіцянка не карати більше живе сотворіння потопом.

Союз із Авраамом містить обіцянку процвітання, землі, постійної опіки Бога. Мойсеїв союз містить елементи попередніх завітів і обрамлений історією визволення та творення вибраного народу (Вх 19-29). Цей союз має чітко прописані умови обох сторін і передбачає взаємне їх дотримання (Вх 20:2-27; 21-23). Згаданий у 8:1 «мій закон», що його занедбали ізраїльтяни, – саме ті умови, прописані в часи творення Ізраїля – Виходу та перебування у пустелі. Тора – свого роду «стандарт» поведінки кожної особи зокрема і народу Божого як цілості. Цей закон регулює як обрядово-літургійне життя, так і соціальні, політичні, юридичні

---

³² Слово «б^єріт» позначає договір чи угоду, укладену між людьми, а також між народами і державами. Ця угода передбачає взаємну повагу, визначені двосторонні зобов'язання та потягає за собою санкції в разі порушення умов. Див. Бт 21:27; 26:28; Вх 23:32; Вт 7:2; 1 Цр 5:12; 2 Цр 11:4.

відносини в Ізраїлі. Іншими словами, закон охоплює як сакральну сферу, так і світське, щоденне життя народу. Формулюючи засуд, Осія вживає два слова — «союз» та «закон» — зазначаючи цим, що Ізраїль зруйнував і відкинув те, що становило суть його буття.

Правителі не від Бога (8:4-6)

У цих стихах Осія повертається до політико-релігійної кризи свого часу (пор. 4:1-2; 6:4-10; 7:3-7), зокрема у ст. 4 пише:

Вони царів настановили, та не від мене; князів собі робили, а я того не знав; зі свого срібла і золота зробили собі ідолів, щоби бути відкинутими.

Тут ідеться про політичні перевороти, що їх супроводжували не просто політичні інтриги, а й кровопролиття і братовбивства.³³ Цікаво, що пророчий рух зародився в період створення і формування ізраїльської монархії — в останній чверті XI ст. до Р. Х. Адміністративна, економічна, соціальна політика царів, їх ставлення до Божого Закону і його виконання в різних сферах життя були предметом контролю і частої критики з боку пророків. Згадка про те, що царі не від Бога

---

³³ Див. коментар на Ос 5 - 6.

і пророк про них «не знає», вказує на цю давню традицію, згідно з якою саме пророк номінував і помазував особу на царя. Наприклад, пророк Самуїл номінував і помазав на царя спершу Саула, а потім Давида (1 См 10:1-8; 16:12-13); пророк Ахія номінував і символічно помазав Єровоама I на першого царя в Ізраїлі (1 Цр 11:26-39). Осія звинувачує і чільні верстви, й увесь народ за те, що самочинно вдалися до вибору царя.³⁴

Політичні промахи тісно переплітаються із релігійними прогрішеннями. Самочинність проявилася і в тому, що дорогоцінні метали, які використовували в оздобленні ковчегу Завіту, Єрусалимського храму, священничого одягу, храмового посуду тощо (Вх 26:19; 1 Хр 29:4), почали використовувати для виготовлення ідолів. Згадка у ст. 5 про самарійське теля натякає, найімовірніше, на релігійну реформу Єровоама I, яка передбачала встановлення двох золотих бичків – у Бетелі й Дані (1 Цр 12:25-33). «Самарійське теля» знаходилося, мабуть, у Бетелі або у святині при царському дворі в Самарії (Ос 7:1). Цікаво, що про теля (בַּזָּב, 'егел)

---

³⁴ Цікаво, що старійшини мали право робити такий вибір, як це сталося у Сихемі після смерті Соломона. Саме там провідники 10 племен Ізраїля відмовилися служити Ровоаму, сину Соломона, та обрали Єровоама I на царя в Ізраїлі. Слід, однак, зазначити, що Господь вибрав Єровоама на царя ще до цих подій, і зробив це через пророка (див. 1 Цр 11:26-39; 12:1-7).

і золото згадано ще й в іншій історії, де описано брак довіри до Бога та виготовлення золотого теляти (Вх 32): саме, коли ізраїльтяни, не дочекавшись Мойсея із таблицями Завіту, попросили Аарона зробити їм бога. Той сказав зібрати усе наявне золото і з нього виробив золоте теля. Такі дії кваліфікували як переступ другої заповіді – не творити ідолів (Вх 20:4-6), – і в часи Мойсея (який так розлютився, що розбив таблиці із заповідями), і в часи Осії.

Самочинний вибір царів і творення ідолів – ознаки недовіри до Бога, браку непохитної любові та вірності. Народ не дотримав союзу, тож Господь не зобов'язаний його захищати. Вчинки народу призведуть до занепаду і руїни (ст. 7).

Недолуга зовнішня політика та її наслідки (8:8-10)

Осія знову (як у 7:8-16) порушує тему недолугої політики і хибних політичних рішень, які призвели до занепаду держави. У 733 р. до Р. Х. Тіглат-Піласар III пограбував землю, депортував значну частину населення, залишивши під контролем Північного царства лише Самарію і центральні гірські райони (1 Цр 15:29-30). Осія, останній цар, змушений був сплатити велику данину Ассирії, щоб зберегти частину території під своїм контролем. Однак він недовго дотримувався союзу, укладе-

ного із Тіглат-Піласаром III, і звернувся по допомогу до Єгипту (7:11; 9:3; 11:5; 12:1). Це рішення було фатальним і призвело до остаточного занепаду Ізраїлю. У 725 р. до Р.Х. наступник Тіглат-Піласара, Салманасар V розпочав військову кампанію проти Осії. Вираз у ст. 8 «*Ізраїль поглиnutий*» (дослівно з єврейської: «проковтнутий») описує ситуацію, внаслідок якої Ізраїль втратив політичну незалежність і став асирійською провінцією.

Метафора «коханців» описує ситуативний пошук союзників у боротьбі проти Ассирії, які так і не допомогли Ізраїлеві.

Релігійна криза (8:11-14)

У цьому уривку Осія знову повертається до релігійної реформи Єровоама I, згідно з якою було відкинено низку приписів та законів, що стосувалися літургійного життя народу. Зокрема, Єровоам I, збудувавши дві державні святині з головними жертовниками в Дані та Бетелі, заборонив ізраїльтянам ходити до Єрусалиму. Таким чином він зневажив обране самим Богом місце поклоніння – Єрусалимський храм (Вт 12:11; 1 Цр 8:29). Реформа передбачала також призначення священників не з обраного Богом племені Леві (Вх 28:1; Чс 3:6-10), а з тих, кого вибрав цар і його радники. Таким чином,

усі жертвоприношення у Північному царстві були нічим іншим, як тільки помноженням гріха супроти Бога. Цікаво, що в ст. 14 Осія піддає критиці не лише Ізраїль, а й Юду. Обидва царства буде покарано за те, що вони поклалися на власні сили (палаці, фортеці, укріплені міста), а не на свого Творця (пор. Пс 95:6;100:3).

Господь відкинув Ізраїль (9:1-17)

Цей розділ сповнений гострої критики народу та описує покарання, яке його незабаром спіткає.

Марні святкування народу, якщо вони лукаві (9:1-6)

Пророк закликає не радіти і не веселитися, бо ці святкування є черговим прикладом блудування та відступництва. Найімовірніше, це пророцтво Осія виголосив під час восьмиденного свята Кучок, яке відзначають наприкінці вересня – на початку жовтня. Свято Шатер (євр. *Суккот*) – останнє в літургійному році, воно пригадує блукання євреїв пустелею та їх кочівне життя у наметах. Це свято в Старому Завіті названо ще «святком зборів» і його почали відзначати, відколи народ увійшов в обіцяну землю (Лв 23:33-36; Вт 16:13-15;

Сд 21:19-21). Невід'ємною частиною святкування було читання Закону та потвердження союзу з Богом (Вт 31:10-13). В очах Осії відзначати це свято в контексті релігійного синкретизму – це профанація свята, бо ж народ не був вірним Богові, а блудував: «Ти чиниш блуд (חָזַף, заніта)... на кожному току». Пророк гостро критикує вплітання ханаанських обрядів та звичаїв у релігійне життя Ізраїлю, зокрема участь ізраїльтян у сексуальних ритуалах для прикликання плодючості від Ваала.

Саме про ці ритуали ідеться у розповіді про розпусту ізраїльтян у Ваал-Пеорі (Чс 25:1-6), про що Осія згадає у ст. 10. Токи зі збіжжям, які згадає Осія, часто були розташовані на узвишсях і тому також асоціювалися із поклонінням Ваалу. Щобільше, народ вірив, що завдячує врожайністю саме цьому божеству, а не Ягве. Пророк вважав несумісним поєднання віри в Бога та використання традицій ханаанських релігій. В очах Господніх усі такі жертвоприношення нечисті й огидні (ст. 4). Тому сподівання на майбутній врожай марні – незабаром народ спіткає кара: вигнання і занепад. Навіть втеча до Єгипту, до Мемфісу,³⁵ не стане порятунком, бо там також чекатиме смерть і тління.

---

³⁵ Столиця та резиденція єгипетських фараонів. Місто, де часто поселялися чужинці, в тому числі ізраїльтяни (Єр 44:1). Відоме пірамідами і великим цвинтарем.

Пророк-безумець (9:7-8)

Осія звіщає «дні відвідин», які не є звичайним візитом, а мають на меті прийняти звіт за вчинки. Наступний вигук: «Прийшли дні відплати!» – окреслюють, що чекає на Ізраїль незабаром. Очевидно, що таке грізне емоційне пророкування не до вподоби юрбі, тому Осію вважають безумним:

Пророк – дурний! Чоловік духа з'їхав з глузду! Через численність твоїх беззаконь – велика неприязнь (ст. 7б).

Він не перший і не останній, кого саме так трактували сучасники, допоки не пересвідчувалися в правдивості пророцтв. Подібні звинувачення на свою адресу чули Амос, Єремія, Єзекиїл, оскільки всі вони звіщали правду, яка чітко суперечила спрямованості політичного дискурсу сучасників. Дуже цікаво, що Осія звертає увагу на психологічний аспект такого потрактування його особи: брак віри і довіри до Бога породжує в людей ненависть до тих, хто посвятив себе Богові (пор. Мд 2). У книзі Амоса теж згадано про переслідування та насміхання із богопосвячених осіб – назорей³⁶ і пророків, – яких сучасники утискали і намага-

---

³⁶ Богопосвячені особи, які давали Богові обітницю не стригти волосся, не торкатись нічого нечистого та не споживати вина (див. Чс 6:1-21).

лися звести зі шляху праведного життя (Ам 2:11-12). Іншими словами, критика релігійних збочень не сприяла покаянню, а навпаки – посилювала неприязнь до пророка. Саме тому безбожники докладали багато зусиль, аби позбутися голосу правди:

Ефраїм, народ мого Бога, стежить за пророком, кладе сильця на кожній його стежці, переслідує його (ст. 8).

Переслідування в Божім домі слід інтерпретувати в ширшому значенні: йдеться не про святиню в Єрусалимі, а про Північне царство (Ос 8:1; 9:15). Далі Осія зауважує, що ця ненависть і насильство (чи то словесне, чи фізичне) просякли всяку плоть, подібно як у дні перед потопом. «Вони [Ізраїль] глибоко зіпсувались (אִנְשֵׁי, шіхету)» (ст. 9), як і колись перед повинню «земля зіпсулася (אֲרֶץ, тішшахет)» (Бт 6:11). Використовуючи дієслово «шахат» (дослівно «ставати розбещеним, корумпованим»), Осія на лексичному рівні проводить паралель між деградацією людства перед потопом і духовно-моральним занепадом своїх сучасників. В обох випадках необхідним стало радикальне втручання Бога.

Фразою «як за днів Гівеа» у ст. 10 Осія пригадує ще одну трагічну подію минувшини, з доби суддів, і зіставляє з нею сучасний йому стан. Йдеться про те, що

жорстоко ставилися не лише до пророків чи праведних осіб, а й до найменш захищених верств населення. Колись давно один левіт у Гівеа, щоби врятуватися від сексуальних домагань місцевих чоловіків, віддав свою жінку-наложницю їм на згвалтування. Вранці після насильства жінка помирає. Тоді левіт розшматовує її тіло і розсилає до всіх племен Ізраїля (Сд 19). Згадкою про Гівеа Осія образно характеризує тогочасне суспільство Ізраїлю в площині людських стосунків.

Час відплати настав (9:10-17)

Остання частина розділу розпочинається двома метафорами з природи: Господь зображений як мандрівник, який знаходить у пустелі оазу з виноградником – народ Ізраїля, і як садівник, що милується першими плодами дерев – знову-таки, народом Ізраїля. Ці метафори передають чуттєву складову та емоційність ставлення Бога до народу.

Однак уже в наступній частині стиха з'являється контраст. Перед самим входженням в обіцяну землю народ зрадив Бога. Це сталося в Шіттім, де ізраїльтяни вперше (згідно з біблійною оповіддю) зіткнулися із сексуальними обрядами як частиною культу плодю-

чості на честь Ваал-Пеора³⁷ і взяли в них участь (Чс 25: 1-6). Через те, що Ефраїм шукав дару плодovitості в чужих божеств, він його втратить. Жахливі прокляття на безплідність, смерть та вигнання (Вт 25:18,59; 32:25) стануть реальністю Ізраїлю в часи пророка Осії: *«Не буде ані народження, ані вагітності, ані зачаття»* (ст. 11); *«Ефраїм зробив своїх дітей здобиччю»* (ст. 13); *«Дай їм неплідне лоно і сухі груди»* (ст. 14). Моторошно, що все це вчинить сам Господь: *«Як народяться в них діти, я знищу дорогий їм плід їхнього лона»* (ст. 16). Звернення до образу дітей підкреслює трагічність ситуації та відречення Бога від народу, свого дитяти.³⁸ Каже Господь: *«Не буду більше їх любити»* (ст. 15), себто *«відкину і покараю, як і в минулому»*.

Осія знову нагадує про події в Гілгалі (пор. Ос 4:15; 12:11): саме там на вимогу народу Самуїл легітимізував монархічний устрій в Ізраїлі, помазавши Саула на першого монарха (1 См 11:14-15). Осія вважав монархію відреченням від Божої царської влади над Ізраїлем. Його позиція перегукується із думкою автора Першої

---

³⁷ Ім'я божества, якому поклонялися моавитяни, аммонійці, медіанці. Подібні обряди здійснювалися на честь фінікійського Ваала та моавитського Хемоша (Сд 11:24; 1 Цр 11:7; Єр 48:7,13,46).

³⁸ Пор. символічне ім'я третьої дитини Осії – «Не-мій-народ».

книги Самуїла. У 8:4-18 розповідається, що народ, прийшовши до Самуїла, просив помазати їм царя. Самуїл, вочевидь, опирався і не хотів виконувати це бажання, на що Господь відповів: *«То не тебе вони відкинули: ні, вони мене відкинули, щоб я не царював над ними»* (1 См 8:7). Осія вже висловлював негативне ставлення до царської влади (5:1,10; 7:5) і ще раз, відкрито й дуже гостро, критикуватиме монархію в 13:10-11. Йдеться не лише про критику монархічного устрою як такого, а й рішень та вчинків народу, здійснених у його рамках. Згадка про Гілгал свідчить і про те, що Осія, як і Амос, вважає колись важливий релігійний центр місцем відступництва та релігійного синкретизму (пор. Ам 4:4; 5:5).

В останньому стиху цього розділу (ст. 17) пророк звіщає сповнення проклять, виголошених Мойсем у книзі Второзаконня:

Коли ж не слухатимешся голосу Господа, Бога твого (הַיְהוָה אֱלֹהֶיךָ בּוֹלֵק הַשְּׁמַע 'im-l'o tishma' б'екол ЙГВГ 'елогеха), і не виконуватимеш пильно всіх заповідей Його й установ, які заповідаю тобі нині, то спадуть на тебе всі ті прокляття й спостигнуть тебе... і зостанеться вас мало, дарма що було вас багато, як зір небесних; бо ти не послухався голосу Господа, Бога твого... Господь розсіє вас між усіма народами (28:15,62а,64а).

Ізраїль не послухав Господа (כִּי לֹא שָׁמַע, кі л'о шом'у ло) і відкинув Його, тож Осії доводиться виголосити пророцтво про прийдешню трагічну долю своїх сучасників та їхніх нащадків (ст. 17).

Неуникненність кари (10:1-15)

У цьому розділі Осія продовжує звіщати засуд Ізраїлеві. Він знову послуговується метафорами із сільсько-господарського життя, щоб унаочнити загальну зіпсованість Ізраїлю (ст. 1-8) та його прийдешнє покарання (ст. 9-15).

Зіпсуття народу (10:1-8)

Чергове виголошення засуду пророк розпочинає порівнянням Ізраїлю до «розкішної лози». На перший погляд здається, що Осія дає позитивну оцінку своїм сучасникам, однак далі стає зрозуміло, що це не так.³⁹

---

³⁹ Цікаво, що пророк Ісаї також ужив метафору винограду і його кислих плодів для опису Божого розчарування Юдою, себто народом Південного царства: «Він [Господь] розкопав його, очистив від каміння й насадив у ньому лозу добірну, а серед

Відомо, що багатство і розкіш у Старому Завіті були знаками Божого благословення тих, хто дотримувався Закону (Вт 28:4,11). Однак Осія вважав, що його сучасники про це забули і за свій економічний розвиток віддавали шану не Богові Ізраїлю, а іншим богам:

Але що більш плодів було в нього, то більше жертovníків він намножив; що кращою була земля в нього, то кращими були божки в нього (ст. 1).

Таке віровідступництво неминуче веде до занепаду і руйнування: усі ці жертovníки й ідолів буде зруйновано (ст. 2,8), а разом з ними зникне монархічний лад (ст. 3,7). І це природно, адже саме монархи Ізраїлю впровадили та всіляко підтримували ті збочення релігійного культу.

У ст. 4 Осія викриває прогрішення народу в соціальній сфері, сфері людських взаємин. Як і Амос, він гостро критикує повсюдну брехню і фальш, які позначають міжособові стосунки і через які пошук правди та відновлення справедливості втрачають сенс. За словами пророка, правосуддя стає «полином», себто зрадою правди і знярядям злочину. Завершено цю

нього збудував башту і висік у ньому винотоку, та й сподівався, що вона вродить добрі грона. А вона вродила кислі грона» (Іс 5:2).

частину описом природного катаклізму, який спіткає Самарію:

Будуть спустошені узвишся безбожності, – той гріх Ізраїлю! Глоди й будяки зійдуть на їхніх жертовниках. Вони скажуть горам: «Покрийте нас!» – а пагорбам: «Упадіть на нас!» (ст. 8).

Знищення місць поклоніння Ваалу та іншим ха-наанським божествам буде остаточним, Ізраїля очікує невідворотний занепад і руїна. Люди волітимуть померти, аби тільки уникнути ассирійського полону. Останні слова цього стиха чуємо з уст Христа, коли, Він, ідучи на Голготу, каже жінкам ридати не над Ним, а над собою (Лк 23:30), маючи на увазі неминучу «римську кару», загроза якої в ті часи вже нависла над Палестиною і яка призвела до зруйнування Єрусалимського храму в 70 р. Подібні переживання страху викликає наближення дня Господнього, описані в книзі Одкровення (Од 6:16).

Ізраїль приречений на загибель (10:9-15)

Для змалювання майбутнього краху і поневолення Ізраїлю Осія вдається до метафори привченої до роботи телиці та ярма як засобу «дисциплінування». І вже

вкотре пророк згадує Гівеа – згвалтування наложниці левіта, розшматування її тіла (Сд 19). Ця історія, однак, мала продовження у братовбивчій війні та різанині, внаслідок чого було майже повністю знищено плем'я Веняміна – не тільки військове населення (чоловіки), але й мирне (жінки) (Сд 20 - 21). На думку Осії, саме звідти шлейфом тягнеться до сьогодення гріх Ізраїлю (ст. 9). Однак якщо в минулому Веняміна покарали самі ж співбрати, то Ізраїль буде покарано руками інших народів (ст. 10).

Ефраїм – добре освоєна ялівка, що любить молити. Я накладу ярмо на її пишну шию, на Ефраїмі будуть їздити верхи. Юда буде орати, а Яків волочити (ст. 11).

Майбутнє Ізраїлю та Юди буде позначено обмеженою свободою і обмеженими правами.⁴⁰ Слова «орати» і «волочити» символізують прийдешнє гноблення, підпорядкування чийсь волі. А в наступному стиху за допомогою метафори «сіяння, жнив, оброблення цілини» пророк показує, як Ізраїль може змінити своє життя. Сійте праведність (פְּרָטָה, צֶדָקָה) і жніть непо-

---

⁴⁰ Йдеться про те, що обидві незалежні монархії перетворяться не просто на васальні держави, а на провінції інших імперій.

хитну любов (תּוֹרָה, хесед)! – цього очікує Господь від народу. Праведність і любов у дотриманні союзу – це передумови входження в обітовану землю, відомі ще з часів Авраама і Мойсея.

У другій частині ст. 12 Осія релігійними термінами пояснює, як можна врятуватися: слід «шукати Господа». Вираз «шукати Господа» (הִיָּחַדְתָּ אֱלֹהֶיךָ, дараш 'ет-ЙГВГ) має два значення: ширше – відновлення стосунків з Богом через визнання власної грішності, покаєння і повернення до виконання заповідей Божих; вужче, зокрема у пророчих текстах, – шукання Божої волі за посередництвом пророка. Щобільше, заклики шукати Господа часто бачимо в контексті змалювання прийдешньої кризи, як шлях порятунку від заслуженого засуду і покарання (Ам 5:5-6; Іс 9:12; Єр 10:21). Отже, шукання Бога, яке проявляється у праведному житті та дотриманні умов союзу, зможе врятувати Ізраїль від винищення та загибелі. Однак народ прийняв інше рішення: він «*орав безбожність, жав несправедливість і їв плоди брехні*», бо покладався на власні сили (ст. 13; пор. Ам 3:6; Іс 31:1). Тому неминуче настане кара (ст. 14-15).

Ст. 14 розпочинається описом метушні (дослівно – шум натовпу) – йдеться про крик, галас, ридання, зойки тощо, якими супроводжуються військові напади.

Осія порівнює майбутній напад Ассирії із нападом Шалмана на Бет-Арбел. Достеменно не відомо, хто такий Шалман і про яку історичну подію йдеться. Однак Осія яскраво описує, якою жорстокою є війна і як від неї страждають незахищені верстви населення. Розправи над населенням завойованих територій, а зокрема гвалтування жінок, розтинання утроб вагітних та викидання дітей, були звичайним явищем під час військових кампаній (2 Цр 8:12; Іс 13:16; Ам 1:3; Пс 137:9). І хоч як це гірко, саме таке майбутнє Ізраїлю не за горами. Це наслідок відречення від Бога.

Для сучасного читача такий Божий засуд може здатися варварським. Однак слід пам'ятати, що в історичних обставинах Осії це стало вислідом недоугої зовнішньої та внутрішньої політики царів і князів. Іншими словами, війна, внаслідок якої Північне царство втратило всю свою територію, було ліквідовано монархічний устрій, винищено багато місцевого населення під час бойових дій, а решту депортовано, — все це було результатом неадекватних рішень влади, яку підтримував народ. Господь, володар історії, не відхиляє цю кризу, а допускає її для того, щоб народ зробив висновки і змінився.

Ізраїль – плекане неслухняне дитя (11:1-11)

Попереднє пророцтво не залишило жодної надії на порятунок – Бог покинув Ізраїля. Однак у цьому розділі Осія зовсім по-іншому описує стосунки між вибраним народом і Ягве. Вони знову набувають родинних рис. Перед читачем постає образ ніжного батька, який плекає своє дитя (Ізраїль) і, хоч воно часто неслухняне, Господь продовжує про нього піклуватися.

«З Єгипту я покликав мого сина» (11:1-4)

Осія вкотре вже вдається до історичної ретроспективи, зокрема згадує вихід із єгипетської неволі і блукання пустелею. Пророк наголошує, що це був найкращий період у стосунках між Богом і народом. Ізраїль був хлопчиком (נַעַר, на'ар),⁴¹ коли Господь полюбив його. Ця любов проявилася через вибрання-

---

⁴¹ У Старому Завіті це слово означає дитину від народження до 17-ліття: «немовля», «дитя, яке має народитися або щойно народилося» (Вх 2:6; 1 См 4:21; Іс 8:4), «дитина, щойно відлучена від грудей матері» (1 См 1:24), «юнак» (Бт 22:5; 37:2; 43:8). Воно також має значення «слуги» чи «прислуги» (Чс 22:22; 1 См 9:3; 2 Цр 4:12).

покликання (ст. 1б) та опіку (ст. 3-4). Єврейське слово «покликати, кликати» (קָרָא, кара') має значення «кликати, закликати до чогось», а також «іменувати». Завдяки цій лексемі пророкові вдається описати особливі стосунки між Ягве та Ізраїлем, оскільки в старозавітній традиції «іменувати» особу означало виявити певні права щодо неї (Бт 2:18; 35:18). Фраза «*покликав мого сина*» дає зрозуміти, що обрання Ізраїля з-поміж інших народів є вибором Бога, і такий вибір має певну ціль. Ті ж самі вирази в пророчих текстах описують і покликання пророків (1 См 3:4; Іс 49:1) та Божу опіку над ними. Цікаво, що в часи Вавилонського вигнання (586-536 рр. до Р. Х.) Девтеро-Ісаія розвине тему вибрання народу та Божої опіки над ним (Іс 43:1; 51:2; 54:6). Описуючи Боже піклування, Осія звертається до образу батька, який навчає дитя ходити (ст. 3), і образу пастиря, який «притягає з любов'ю», послаблює віжки (ст. 4). Якщо ніжний батьківський образ підсилює позитивне емоційне тло стосунків між Богом та Ізраїлем, то символіка віжок як засобу керування викликає здивування:

Я притягав їх людськими мотузками, поворозами любові. Я був для них, неначе ті, які здимають ярмо в них із щелеп.⁴² Я нахилився над ними, щоб дати їсти (ст. 4).

⁴² У перекладі о. І. Хоменка: «із шиї».

Метафоричний вислів «притягав людськими мотузками» стає зрозумілим завдяки фразі «поворози любові». Цікаво, що в Пісні пісень молода прохає молодого, аби той «потягнув» її зі собою (Пп 1:4). Іншими словами, покликанням народу Господь виявляє свою любов до нього. Ось як це аргументує автор книги Второзаконня:

Бо ти народ святий у Господа, Бога твого; тебе вибрав Господь, Бог твій, щоб ти був для нього вартісним народом поміж усіма народами, що на землі. Не тому, що ви численніші від інших народів, полюбив вас Господь і вибрав вас, ви ж бо найменший з усіх народів, — а з любові до вас... (Вт 7:6-8)

Ба більше, батьківська любов проявлялася у постійному чуванні: Бог подарував Ізраїлеві Тору, покликав пророків і священників, які мали звіщати волю Творця в різних історичних обставинах (Іс 1:2; 30:9; Єр 3:14). На жаль, народ зловживав любов'ю, часто лукавив і відрікався від Батька (ст. 2).

Неминучі трагічні наслідки непослуху (11:5-7)

Майбутню політико-соціальну катастрофу Осія зображає не як Божу кару, а радше як наслідок рішень і дій самого народу. Він повернеться у рабство – туди, звідки його було визволено і покликано (ст. 5; 8:13; 9:3). Через свої власні вчинки він стане «Не-моїм-народом», його окупує Ассирія і він розчиниться серед інших народів. Вислів *«не повернуться в Єгипет»* (ст. 5а), найімовірніше, натякає на намагання царя Осії у 727 р. до Р. Х., після смерті Тіглат-Піласара III, укласти договір з Єгиптом для протистояння Ассирії. Як і попереджав пророк, сподівання були марними, а наслідки трагічними (ст. 6) – все завершилося повним загарбанням території Північного царства, поваленням монархії, знищенням святинь, депортацією населення у 721 р. до Р. Х.

Батьківський біль (11:8-9)

Тут Осія змінює тон пророцтва: від звіщення кризи пророк переходить до озвучення Божого «болю», якого завдає Йому доля народу. Господь, люблячий батько, не хоче допускати катастрофи і загибелі. Згадка двох міст – Адми і Цевоїма, – які було знищено разом із Содомом і Гоморою (Вт 29:22), підсилює трагічність

ситуації, адже в пророчій літературі ці міста є символами абсолютного знищення (Іс 1:9; 13:19-20; Єр 50:39-40). Так пророк стверджує неминучість вигнання, однак дає надію, що землю не буде відібрано:

Не виконаю палаючого гніву мого, не буду нищити більш Ефраїма, бо я – Бог, не людина; Святий посеред тебе;⁴³ я не вломлюся в місто (ст. 9).

Для опису засуду пророки часто послуговуються висловом «палаючий гнів Бога» (Єр 4:8; Йн 3:9). Однак Господь діятиме не за людськими принципами, а за тими, які не завжди піддаються логічному поясненню. Замість гніву Бог виявить любов і милосердя (пор. Іс 55:6-9). Щобільше, Божа святість – це прикмета, яка відрізняє Його від людей та визначає Його дії у світі (пор. Чс 23:19). Оскільки Ягве святий, то навіть грішність і відступництво Ізраїлю не можуть зруйнувати любов, якою Господь управляє історією та світом (пор. 1 Ів 4:8,16).

---

⁴³ У богословській думці Старого Завіту перебування Господа посеред народу завжди приносило успіх (Вх 17:7; 34:9; Чс 14:14), а Його відсутність – втрати (Чс 14:42; Вт 1:42; 31:17).

Обіцянка повернення (11:10-11)

Розділ завершено метафорою: Господь, немов рикаючий лев, веде за собою народ. Попередник Осії, Амос, першим вдався до представлення Бога в образі лева, «рикання» якого наводить страх на всіх (Ам 1:3; 3:8). В Єремії та Йоїла цей образ використано в контексті суду над іншими народами (Єр 25:30; Йл 3:16). Цікаво, що в Осії рикаючий лев скликає у розсіянні суцях, щоб вони повернулися додому, себто це рикання сигналізує завершення вигнання і час вороття до власних осель. Господь, вірний своєму слову, поверне Ізраїль до обітованої землі (пор. Бт 12:7). Сам же народ зображений птахом-голубом (7:10), що, ймовірно, вказує на легкість і швидкість, з якою переселенці повертатимуться з Ассирії та Єгипту. Ця частина і розділ загалом завершуються виразом «*проголошення Господнє*» (הַדְבָרִים הַלְלוּ, н^еум-ЙГВГ), що у пророчих текстах позначає об'явлене Господнє слово.

ЗАСУД І НАДІЯ НА СПАСЕННЯ (12 - 14)

У третій частині книги Осія, беручи за основу динаміку родинних стосунків, поєднує пророцтва засуду з надією на прощення і примирення з Богом.

Ефраїм та його злочини обернуться проти нього ж самого (12:1-15)

Пророк вкотре поновлює гостру критику релігійного та соціально-політичного становища Ізраїлю і вкотре аналізує тогочасні події крізь призму минулого. Він продовжує порівнювати долі Ізраїлю та Юди і звіщати обом їх прийдешнє. Новизною в цьому розділі і загалом у пророчій літературі є спроба Осії тлумачити історію патріарха Якова. Знову згадує він і Мойсея, найбільшого пророка, та його провідну роль у вихованні народу.

Можливість різночитання породжує запитання: чи Осія критикував Південне царство, чи навпаки – протиставляв його Північному? Згідно з мазоретським текстом, Юда протиставляється Ізраїлеві. Дивує використання в цьому тексті єврейського дієслова «руд» (רָדַד), оскільки воно має значення «блукати вільно, незалежно від когось» (пор. Сд 11:37; Єр 2:31). У грецькому варіанті слово «Юда» входить у фразеологізм «дім Ізраїля і Юди», однак постають питання стосовно другої частини речення: кого Господь знає? кого назвуть народом святим?

Вульгата також свідчить про складність інтерпретації єврейського тексту: дієслово *discedere* вжито тут із прийменником «з» (*cum*) і означає «сходити з кимось (чимось)» або «відходити з кимось», хоча воно частіше вживається із прийменником *a/ab* і означає «відступати від, відходити від». Контекст книги Осії дозволяє припустити, що в цьому стиху пророк таки протиставляє царства. Юду очікує така сама доля, що й Ізраїль, – загарбання та руйнування, однак це станеться згодом (1:7; 4:15; 5:5,10,12,14; 8:14; 10:11).

Потребує пояснення також граматичне вживання слова «кедошім» (Святий або святі). Цей субстантивований прикметник можна трактувати двояко: 1) як

маєстатичну множину для іменування Бога (напр., Пр 9:10; 30:3), що на рівні синтаксису відповідає іменникові «'ел» (Бог) у першій половині стиха;⁴⁴ 2) як субстантивований прикметник у множині – «святі». Більшість біблістів вважає, що «кедошім» слід перекладати як «Святий», згідно з синтаксисом і структурою речення, де в обидвох випадках позначене ставлення Юди до Бога. Якщо ж брати до уваги друге потрактування слова «кедошім», то постає питання: хто ж ті святі, яким Юда зберіг вірність? У біблійних текстах святими називають пророків і левітів, себто осіб, покликаних свідчити і служити Святому (Чс 3:12; 2 Цр 4:9; 2 Хр 35:3). Тут мова, ймовірно, йде про «релігійних реформаторів» Південного царства, які підтримали і впроваджували реформу царя Йосії (640-609 рр. до Р. Х.). Ст. 2 повертає читача до соціально-політичного становища Ізраїлю: внутрішня політика просякнута насильством і брехнею, а зовнішня абсолютно неефективна. Щоб показати, наскільки жалюгідною є ситуація укладання політичних угод з Ассирією та Єгиптом (2 Цр 17:1-6; пор. Ос 7:11-13), пророк

---

⁴⁴ Таку саму пару – Ел (Бог) та Кадош (Святий) (щоправда, в однині) – знаходимо в Ос 11:9.

порівнює її з шуканням свіжого повітря у гарячому вітрі з пилом.⁴⁵

«Він покарає Якова згідно з його путями» (12:3-7)

Осія вперше у пророчій літературі влітає історію патріарха Якова в життя своїх сучасників: він показує, що пращури теж повставали проти Бога, але вони уміли й навернутися. Цей уривок починається абсолютно неочікуваним викликом Юди на суд. Кількома рядками вище (ст. 16) народ Юди протиставляли Ізраїлеві, а тут він раптом стає об'єктом Божого суду (пор. 5:10-14). Провіщаючи прийдешнє покарання Юди, Осія показує спільну релігійну спадщину, в якій є чимало прикладів для науки.

Екскурс у минуле починається із згадки про кілька подій: боротьбу Якова з Ісавом при їх народженні (Бт 25:26), боротьбу Якова з Богом (Бт 32:22-32), примирення Якова з братом (Бт 33:1-7), зустріч з Богом у Бетелі (Бт 28:10-17).

---

⁴⁵ Найімовірніше, йдеться про сирого – теплий вітер, який дме з пустель (Сахари, Аравійської пустелі), несе багато пилу і може досягати дуже великої швидкості.

В утробі за п'яту взяв брата свого, своєю силою боровся з Богом.⁴⁶ Боровся з ангелом — і подужав; плакав — і прохав у нього ласки;⁴⁷ зустрів його в Бетелі і говорив там з нами⁴⁸ (ст. 4-5).

Постає питання: чому Яків після перемоги плаче і в кого просить ласки? Ще одне питання стосується займенника першої особи множини: з ким говорив Господь у Бетелі, якщо за розповіддю там був лише Яків? Ці додатки і є Осїйними екзегетичними вкрапленнями в історію патріарха. Пророк описує, як боротьба з Богом змінює самого Якова.

Яків плаче та шукає милості у свого старшого брата-близнюка Ісава, бо обдурич його та використав у власних цілях (Бт 27:18-45). Важливо зазначити, що ця зустріч відбувається відразу ж після боротьби з Богом (чи Його посланцем) біля Яббоку (Бт 32:23-33). Наступним кроком є примирення братів, причому молод-

---

⁴⁶ Саме під час боротьби з Богом Яків отримав нове ім'я — Ізраїль, яке й означає «боротися з Богом» (Бт 32:29). Цим іменем пізніше названо увесь вибраний народ — 12 племен.

⁴⁷ Дієслово «ханан» (חָנַן) — «робити ласку комусь, милувати, бути милосердним» — у дієслівній формі «гіфіль» має значення «благати» в контексті складної ситуації (див. Ес 4:8; 8:3; Йов 9:15; 19:16).

⁴⁸ У перекладі о. І. Хоменка: «з ним».

ший кається і просить вибачення у старшого (Бт 33: 1-17). Отже, пращур і тезко Ізраїлю є прикладом того, що хоч би як низько опустилася людина, зустрівшись із Богом, вона може покаятися (символічно боротьба представляє протистояння між добром і злом у самій людині) – попри побоювання за власне життя, Ізраїль примирюється з братом. Послуговуючись прикладом Якова-Ізраїля, Осія показує народові шлях до примирення з Богом. Перехід від займенника 3-ї ос. одн. («зустрів його») до 1-ї ос. мн. («говорив з нами») свідчить, що пророкові важливо вплести минуле у сьогодення, показати шляхи виходу із кризового становища. Осія тлумачить тогочасний стан як протистояння народу і Бога, та, на думку пророка, у ньому прихований потенціал преображення, що здатний привести Ізраїль до Бога.

Пророк подає цікавий образ Бога: «*Господь, Бог сил небесних* (לַיְהוָה הַשָּׁמַיִם הַגְּבוּרִים, вайГВГ 'елогє гацц'ва'от)». Єврейське «ц'ваот» позначає військовий кортеж або армію. В історичних наративах Старого Завіту згадується про Боже військо, яке супроводжує вибраний народ і допомагає йому в боротьбі (Бт 33:2-5,26-29; ІН 5: 13-15; 1 См 17:45). Уживаючи цей військовий епітет, Осія зображає войовничого Бога, який, з одного боку, змагається зі своїм народом, а з другого – коли надійде час, сам стане на захист Ізраїлю і визволить його. Таке

запевнення має спонукати сучасників Осії відновити у своїм краю непохитну любов (*hesed*) і справедливий суд (*mišpat*). Цей уривок завершується наголосом на необхідності перебувати в постійному очікуванні зустрічі з Богом (ст. 7). Цікаво, що на тему очікування часто натрапляємо у старозавітних текстах, де наголошено на плеканні витривалості та довіри у важких життєвих обставинах (Пс 27:14; 37:34; 130:5; Іс 40:31; 49:23).

Ефраїм нехтує соціальну справедливість (12:8-9)

Від загальної панорами морального занепаду царства Осія переходить до перелічення конкретних прогрішень своїх сучасників. Він порівнює торговельну політику та пов'язані з нею економічні зловживання Ізраїлю з діями мешканців Ханаану.⁴⁹ Лексема «ханаан» отримала в єврейській мові похідне значення – «купець, торговець», оскільки мешканці Ханаану вели активну торговельну діяльність (пор. Єз 16:29; 17:4; Сф 1:11). Порівнюючи Ізраїль із Ханааном, Осія викриває соціально-економічну несправедливість у стосунках між багатими і бідними верствами населення (пор. Ам 8:

---

⁴⁹ Так називали край, який зайняли 12 племен Ізраїля. У старозавітних текстах наголошено на необхідності сторонитися ханаанців.

5-6). Закон забороняв фінансові зловживання і махінації, які призводили до зубожіння (Лв 19:35-36), чи ставали засобом кривди і насильства (Ам 4:1; Єз 22:12). Несправедливе ставлення до бідних зумовлене, на думку Осії, егоцентризмом, високим економічним статусом: «Я багатий» (ст. 9а) та впевненістю, що все багатство здобує чесним шляхом: «*В усіх моїх трудах не знайдуть у мені кривди*» (ст. 9б).

Ще один екскурс у минуле:

Мойсей і його пророча роль (12:10-15)

Ця частина розпочинається з ретроспективного екскурсу в добу Виходу та перебування у пустелі — пору творення нації. Осія трактує її як одну з найкращих в історії народу, оскільки тоді, у шатрах, люди усвідомлювали свою залежність від Бога, перебували у близькому спілкуванні з Ним, дотримувалися союзу (2:14-15; 9:10; 11:1-4). Ізраїльтяни пригадували цей період, відзначаючи восени свято Шатер, чи Кучок («*як у дні призначеного свята*»; пор. Лв 23:39-43; Вт 16:9-12). З одного боку, в Осіїних словах лунає ностальгійна нотка за такою минувшиною, з іншого — звіщається прийдешня депортація, зумовлена вторгненням Ассирії (ст. 10).

Осія наголошує, що Господь посилав пророків, аби повернути народ і відвернути лихо. Божі речники доносили об'явлене їм різними способами: через видіння, слова і символічні дії.⁵⁰ Однак пророків відкидали (пор. 9:7; Ам 2:11-12), а стосунки між людьми і далі були позначені несправедливістю. Оскільки Осія любить приклади, то знову згадує Гілеад⁵¹ і Гілгал⁵² як символи викривлених людських стосунків та релігійного синкретизму: жертвовники стануть камінням, і землеробам доведеться вибирати його із землі перед оранням.

Ст. 13 із пригадуванням втечі Якова до арамського поля (אֲרָם הַחֵדָּי, с'еде^r 'арам)⁵³ звучить немовби поза контекстом. Однак на рівні символіки хід думки пророка зрозумілий. Яків, обманувши брата, сам стає жертвою обману, і, щобільше, йому доводиться відслужити у наймах за двох жінок – Лію та Рахиль (Бт 29:15-30).

---

⁵⁰ Пор. Ос 6:5: *«Тому я їх навчав [дослівно – тесав] через пророків, грозив їм уст моїх словами, і суд мій виходить, наче світло».*

⁵¹ Див. коментар на Ос 6:4-11.

⁵² Див. прим. 20.

⁵³ Йдеться про місцевість Паддан-Арам (у перекладі з арамейської – «поле Араму»), розташовану довкола Харану, звідки походив Авраам. Сюди до Лавана втік Яків після крадіжки батьківського благословення (Бт 28 - 31).

Цим прикладом Осія навчає своїх сучасників, що навіть патріарха, якого Господь вибрав на батька 12 племен, було покарано за обман і несправедливість щодо рідного брата. Яків покаявся і примирився, тож його приклад показує Ізраїлю можливий шлях – покарання, покаяння і примирення з Богом.

Ст. 14 перегукується зі ст. 11 – в обох наголошено, що Господь через своїх речників піклувався про Ефраїма. Одного пророка, а саме Мойсея, тут виокремлено: у старозавітній традиції його вважають першим і найбільшим (Чс 11:16-30; 12:6-8; Вт 18:15-20; 34:10-12). Так Осія вписує власну пророчу діяльність у пророчу традицію, яка тягнеться від моменту створення народу.

Історичні алюзії на Якова та Мойсея дають змогу пригадати, як Господь із рабського народу створив народ вільний; водночас ці приклади стають аргументом для виголошення засуду над Ізраїлем у ст. 15.

Тяжко доводив Ефраїм до гніву; за те ж і кров його впаде на нього, і Господь його поверне йому назад його зневагу.

Перед очима постає образ Бога, який гнівається. У старозавітних текстах вираз «гнівити Бога» вжито в ситуаціях гострої критики ідолопоклонства (Вт 4:25;

Сд 2:12; 1 Цр 15:30). Як уже було згадано, Осія засуджує будь-які вбивства (1:4; 4:2; 6:6-9; 7:7), у тому числі «лукаві» жертвоприношення, які чинив народ. Це згубна поведінка, яка неминуче веде до краху.

Неминуча кара Ефраїму (13:1-15)

*Ефраїм зникне, немов полова,
що її вітер з току звіває (13:1-3)*

Колись Ефраїм втішався славою та авторитетом серед інших племен. Саме він очолював західний фланг табору 12 племен (Чс 2:18-19); з цього племені походив Ісус Навин (1 Хр 7:20-27) і з цього племені було обрано першого царя Ізраїлю – Єровоама I (1 Цр 11:26; 12:20-24); на території Ефраїма знаходилися важливі святині – Шіло і Бетел. Однак ідолопоклонство звело нанівець цей авторитет, і держава зазнала занепаду. Люди поклоняються телятам, вилитим із дорогоцінних металів (ст. 2; пор. 8:4-6; 10:5-6), а згадка про цілування телят⁵⁴ підкреслює абсурдність ритуалу та брак звичайного здорового глузду в діях народу. За такі вчинки Ізраїль кане у небуття:

---

⁵⁴ У 1 Цр 19:18 згадується ритуал цілування Ваала.

Через це (לַחֶן, лахен)⁵⁵ будуть вони, неначе мряка вранці, немов роса, яка зникає вдосвіта, немов полова, що вітер її з току звіває; мов дим з вікна (ст. 3).

Осія використовує чотири порівняння – з побуту та природи, – щоб описати ефемерність майбутнього існування Ізраїлю. З вранішнім туманом і рососою вже порівнювалася нетривка любов народу до Бога (6:4). Полова й дим символізують прийдешню смерть Ізраїлю як держави (в Старому Завіті ці образи часто вживаються для опису суду над безбожниками – Пс 35:5; Іс 17:13; Сф 2:2).

Пустеля – місце зустрічі та випробування (13:4-11)

На тлі згадки про визволення з Єгипту і мандрювання пустелею (ст. 4-5) новизною є додавання до імені Бога титулу Спаситель (יְשׁוּעָה, мошіа'),⁵⁶ за допомогою

---

⁵⁵ Цією лексемою, особливо у пророчих текстах, розпочинають виголошення вироку (Іс 5:13; Єр 2:9; 8:10; 30:16; Єз 13:8; 16:35).

⁵⁶ У пророчій літературі тема спасіння народу займає вагомe місце, зокрема в тих пророків, які пережили вигнання народу і його повернення в Палестину: Єремії, Девтеро-Ісаї (40 - 55), Єзекиїла. Ці пророки звіщають обіцянку врятувати від знищення та визволити з неволі як Ізраїль, так і Юду (Іс 49:25;

якого пророк запевняє своїх сучасників у відродженні (пор. Іс 43:3; 45:21).

Господа пророк змальовує як того, хто дарує життя, годуючи Ізраїль у пустелі, а водночас як того, хто, немов дикий звір, вигублює народ (ст. 6-9).⁵⁷ Тож пустеля, яка стала порятунком і дала нове життя народу, стане й місцем загибелі цього народу. Осія наголошує: наситившись, люди загорділи й забули Бога (пор. Вт 8:11-20). Іншими словами, добробут Ізраїлю його ж погубив.

Для представлення дій Бога Осія уже використував образ лева (5:14) та леопарда, а от ведмедиця, від якої забрано дітей,⁵⁸ — нова метафора, якою пророк підкреслює емоційність дій Бога. Моторошно стає від гніву Бога, спровокованого самим Ізраїлем. Щобільше, Господь не просто «лютує», а й ставить запитання:

Єз 37; Єр 30:7,10-11; 46:27). Слід зазначити, що тема Божого спасіння тісно переплітається з темою есхатологічного відновлення ізраїльського царства на чолі з «новим Давидом» (Єр 23:6; Єз 34:22; Зх 8:13).

⁵⁷ За Старим Завітом, Господь управляє всім: Він дає нове життя (Бт 2:7; Вт 32:39) і забирає (Йов 34:14-15; Ек 12:7). Себто життя і смерть, як і всі народи та природа, підвладні Господеві.

⁵⁸ Ведмедиця, від якої забрано дітей, стала часто вживаним образом для опису люті (див. 1 См 17:8; Пр 17:12).

Де ж він, твій цар, щоб тебе рятувати по всіх твоїх містах? Де твої судді, що про них говорив еси: «Дай мені царя і князів»? (ст. 10).

Цими запитаннями Осія підкреслює внутрішню політичну кризу, в якій опинився Ізраїль в останні роки свого існування, коли ані судова, ані законодавча, ані політична влада не виконували своїх обов'язків. Народ опинився в такій ситуації через те, що у свій час відмовився від Царя-Бога, а забажав мати, як інші племена, царя з людей (пор. 1 См 8:4-9). Ассирійське військо загарбання та майбутній крах Ізраїлю – це, на думку Осії, наслідок невдалих політичних рішень. Ймовірно, у цьому стиху імпліцитно згадано й факт ув'язнення царя Осії за три роки до захоплення Самарії у 721 р. до Р. Х. (пор. 2 Цр 17:4-6).

Ефраїм буде покарано (13:12-15)

Пророк вкотре запевнює, що Ефраїм доживає останні дні. Для опису абсурдності рішень народу Осія послуговується метафорою пологів. Аномальність становища полягає в тому, що нерозумний Ізраїль-немовля не залишає лона матері, хоч уже настав час народитися. Ізраїль відмовляється від народження до іншого буття –

буття вибраним народом, народом Божим. Саме через відмову народитися Ізраїль сам прирік себе на смерть (ст. 14):

З руки Шеолу я міг би визволити, я відкупив би їх від смерті.⁵⁹ Де твої рани, смерте? Де бич твій, о Шеоле? Жалю не буде в мене.

У старозавітних текстах Шеол – найглибше темне місце під землею, куди сходили після смерті (Вт 32:22; Чс 16:30; Йов 7:9). Звідти ніхто не повертався, оскільки брами Шеолу були замкнуті на засуви (Іс 38:10; Йн 2:7; Йов 38:10). Було заборонено спілкуватися з мертвими і дізнаватися, як воно там, під землею (Вт 18:11). Вважалося, що Господь мав владу як над небесами, так і над Шеолом (Йов 38:10; Ам 9:2). Пророк каже, що Господь міг би визволити Ізраїль навіть із Шеолу.

Вживаючи дієслово «відкупити», Осія підкреслює родинні стосунки між Богом і народом. Дієслово «га'ал» (גָּאַל) належить до родинно-звичаєвої сфери, воно позначало спасенну дію найближчого родича стосовно того, хто потребував допомоги (Лв 27:13; Рт 4:4-6). Таким чином Осія говорить, що це мав би бути Божий

---

⁵⁹ У перекладі о. І. Хоменка: «*І я б та визволяв їх з руки Шеолу? Я б їх рятував від смерти?*»

«Я БУДУ ДЛЯ ІЗРАЇЛЮ РОСОЮ; ВІН ЗАЦВІТЕ, НЕМОВ ЛІЛЕЯ» (14:1-10)

обов'язок – відкупити Ізраїль,⁶⁰ однак Господній терпець увірвався – «жалою» не буде (пор. «Ло-Рухама»). Східний вітер, про який Осія вже згадував у 12:2, символізує Ассирію, яка не лише зруйнує Північне царство як державу, а й понищить поля, сади та й пограбує, забравши всі скарби. Такий кінець чекає Ефраїма.

«Я буду для Ізраїлю росю; він зацвіте, немов лілея» (14:1-10)

Самарія кане у небуття (14:1)

Оскільки саме в Самарії, столиці Північного царства, приймали політичні рішення, які й призвели до військових вторгнень Ассирії, то вона зазнає жорстокого покарання. Жахливе насильство, особливо над найнезахищенішими верствами населення – *«поляжуть від меча; малечу їхню роздалять, вагітних їхніх порозтинають»* – трагічне прийдешиє Ізраїлю (див. 12:10).

---

⁶⁰ Девтеро-Ісаїя в часи Вавилонського полону (586-536 рр. до Р. Х.) використовуватиме однокорінний іменник «Відкупитель», щоб наголосити на родинному обов'язку Бога врятувати народ із Вавилону (Іс 48:17; 54:8; 59:20).

Навернення і примирення Ізраїлю з Богом (14:2-9)

Книга закінчується описом покаяння Ізраїлю, примирення з Богом та обіцянкою відновлення народу.

Осія закликає Ізраїль повернутися⁶¹ до Бога та визнати свою провину. Усвідомити та визнати гріхи — перший крок до примирення (ст. 2). Наступним кроком є покаяння і прохання про прощення (ст. 3а), і нарешті, вчинками треба засвідчити визнання Божого управління світом. Останній крок передбачає, що народ більше не покладатиметься на зовнішні сили — інші держави, а цілковито довіриться Божому правлінню світом. Слід зректися поклоніння рукотворним божкам, себто відмовитися від релігійного синкретизму; виробити якісно інші стосунки між людьми, відродити соціальну справедливість у суспільних відносинах. Згадуючи про сиріт⁶² і милосердя⁶³ до них, Осія натякає на

---

61 Значення єврейського слова «повертатися» שׁוּב (шув) див. у коментарі на 6:1-3.

62 Закони і приписи, що містяться в біблійних текстах, передбачають особливу опіку над сиротами (Вх 22:22-23; Вт 10:18; Пр 23:10-11; Єр 49:11).

63 «Рахам» (רַחֵם) — любити, бути милосердним, співчувати. Часто цим дієсловом позначають материнську і батьківську любов до дітей.

Ізраїль, що, як сирота, нарешті має нагоду віднайти свого Батька (пор. 11:1).

Ст. 5 містить Божу відповідь на навернення Ізраїлю. Ягве обіцяє зцілити народ, хоч той хибно надіявся на Ассирію (пор. 5:13; 6:1). Зцілення – вияв Божої любові, яка долає гнів (пор. 11:8-9).

Стихи 6-8 насичені метафорами та порівняннями з природи, за допомогою яких Осія описує відновлені взаємини з Богом та відродження народу. Господь, немов роса,⁶⁴ зросить Ізраїль і дасть йому життя; той зацвіте, як лелія, і вкорениться, як Ливан. Метафори лелії та Ливану часто трапляються в Пісні пісень. Лелія символізує красу та плодючість (пор. Пп 2:1-2; 5:13), а Ливан, з його рясними вічнозеленими деревами,⁶⁵ – могутність відновленого Ізраїлю. Коріння є образом стабільності та безпечного становища. Щобільше,

---

⁶⁴ Метафору роси пророк використовував і для опису нетривкої любові Ізраїлю до Бога у 6:4; 13:3.

⁶⁵ Йдеться про кедр, кипарис, смереку, сосну. Найвідоміше з цих дерев, кедр ливанський, часто використовується як метафора шляхетності (Іс 2:13; 10:34), сили праведника (Пс 92:12), краси і сили чоловічого тіла (Пп 5:15). Древа з ливанських лісів заковувалися для будівництва Єрусалимського храму та царських палат (1 Цр 5:6-14; 10:21; Ез 3:7). Ливан славився постачанням прянощів і пахощів.

Ізраїль отримає визнання інших народів, а земля почне приносити рясні врожаї пшениці й винограду, що свідчитиме про Боже благословення і примирення з народом (пор. 2:21-25).

Ефраїм скаже: «І що мені ще до ідолів?» Я відповідаю і дивлюсь на нього. Я, наче кипарис зелений, від мене буде плід твоїй (ст. 9).

Запитання «І що мені ще до ідолів?» перегукується із першою заповіддю Божою: «Не матимеш інших богів окрім мене» (Вх 20:3; Вт 29:16-28). Ефраїм, усвідомивши, хто дає йому життя і захист, відрікається від ідолопоклонства. У відповідь Господь потверджує свою підтримку Ізраїлеві. Порівняння Бога з пишним кипарисом, який дає плоди, не трапляється більше в жодному зі старозавітних текстів і є родзинкою книги Осії. Дерева, як відомо, мали негативну конотацію в Біблії, бо були частиною ханаанських релігійних звичаїв. Позитивну ж символіку дерева знаходимо ще в описі премудрості Божої⁶⁶ і праведників.⁶⁷ Новий образ Бога, який, можливо, творить Осія, згодом підхоплять муд-

⁶⁶ «Вона дерево життя для тих, хто її держиться; щасливий, хто її вхопився» (Пр 3:18).

⁶⁷ «Він — мов те дерево, посаджене понад потоками водними, що плід свій дає у свою пору й що лист його не в'яне, і все, що

реці для опису Премудрості Божої. За допомогою цього образу Осії вдається показати, що саме в Господі Ізраїль може знайти прихисток та поживу для життя.

Хто мудрий, нехай це зрозуміє! (14:10)

На закінчення звучить звичний у книгах мудрості заклик розпізнати правду (пор. Пр 1:5; 18:15; Ек 8:5; Пс 107:43; Ср 50:28-29). Осія запрошує читачів зрозуміти, що кожен робить свій вибір: або бути з Богом, який дарує життя, або бути без Нього, і тоді зазнати смерті, як це сталося з Ефраїмом.

Хто мудрий, нехай це зрозуміє! Розумний нехай це знає! Бо путі Господні праві, й праведники ходять ними, а грішники на них спотикнуться.

Пророк говорить про «Господні дороги» (דַרְכֵי יְהוָה, дархе ЙГВГ), якими ходять праведні і на яких безбожні спотикаються. Термін «дорога» в Біблії часто вживається метафорично на позначення поведінки, способу життя, манер людей (Бт 6:12; Пр 1:15; 30:19). У релігійному контексті словосполучення «Господня дорога» означає послух Богові та дотримання Його

чинить він, йому вдається» (Пс 1:2); «Плід праведного – дерево життя, а мудрий здобуває душі» (Пр 11:30).

заповідей. На горі Синай Господь об'явив народові свою «дорожню карту» і очікує від Ізраїля її виконання (Вх 32:8; Вт 5:33; 10:12). Ба більше, ці дороги «прямі», себто не містять двозначності чи різного трактування, є «або – або». Тому для одних – праведників – ці дороги не становлять перешкод, а для інших – безбожних – стають причиною спотикання.⁶⁸ На трагічному прикладі Ефраїма Осія повчає, що довіряти іншим богам і державам – значить спотикатися, і це завершується падінням. Господь дає нагоду усвідомити наслідки такого вибору, покаятися і примиритися з Ним.

---

⁶⁸ Спотикання – характерна для Осії метафора падіння і за-непаду; пор. 4:5; 5:5.

«Я БУДУ ДЛЯ ІЗРАЇЛЮ РОСОЮ; ВІН ЗАЦВІТЕ, НЕМОВ ЛІЛЯ» (14:1-10)

Палестина ІХ-VІІІ ст. до Р. Х.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ОБГОВОРЕННЯ В ГРУПАХ

- 1. Якими були сімейні обставини Осії та які паралелі він проводить між ними й історією свого народу? Чому?*
- 2. Які символічні імена дав Осія своїм дітям? Що вони означають?*
- 3. Якого значення в релігійному контексті набуває термін «блудувати»? Наведіть приклади.*
- 4. Що означають слова «хесед», «да'ат елогім», «'емет»? Які богословські ідеї криються за ними?*
- 5. Які метафори із дикої природи використовує Осія для опису Божого гніву і суду над Ефраїмом?*
- 6. В чому проявлявся релігійний синкретизм в Ізраїлі?*
- 7. Які історичні обставини Осія описує за допомогою метафори печі?*
- 8. Окрім шлюбних стосунків, яку ще метафору зі сфери родинних відносин використовує Осія? З якою метою?*
- 9. Життя якого патріарха описує пророк як приклад шляху від гріха до примирення з Богом?*
- 10. Що означає вислів «дороги Господні»?*

БІБЛІОГРАФІЯ

Айзенштадт, Шмуэль, Пророки: их эпоха и социальное учение / пер. с англ. Т. Гвоздюкевич, Москва: Параллели 2004.

Даума, Йохем, *Дорогами Ветхого Завета*, т. 5: *Малые пророки*, Черкассы: Коллоквиум 2012.

Мень, Александр, *Вестники Царства Божия: библейские пророки от Амоса до Реставрации (VIII-IV вв. до н.э.)*, Москва: Слово 1992.

Achtemeier, Elizabeth Rice, *Minor Prophets* (New International biblical commentary: Old Testament series, Vol. 17), Hendrickson Publishers 1996.

Andersen, Francis I. & Freedman, David Noel, *Hosea: A New Translation with Introduction and Commentary* (The Anchor Yale Bible Commentaries, Vol. 24), New York: Doubleday 1980.

Boda, Mark J. & McConville, Gordon J. (ed.), *Dictionary of the Old Testament Prophets*, Nottingham, England: Inter-Varsity Press 2012.

Blenkinsopp, Joseph, *A History of Prophecy in Israel*, Westminster: John Knox Press 1996.

Bergen, Robert D., «Calling for the Yahweh's Curses: Hosea's Judgement of Israel in 8:1-10:15» // *Criswell Theological Review* 7.1 (1993) 39-50.

Davies, G. I., *Hosea* (New Century Bible Commentary), Grand Rapids, MI: Eerdmans 1992.

Gale, Yee A., «The Book of Hosea: Introduction, Commentary, and Reflections» // *The New Interpreter's Bible*, Vol. VII: *Introduction to Apocalyptic Literature; Daniel; The Twelve Prophets* / ed. Leander E. Keck, Nashville: Abingdon 1988, 195-297.

Ginsberg H. L., «Hosea's Ephraim, More Fool than Knave: A New Interpretation of Hosea 12:1-14» // *Journal of Biblical Literature* 80 (1961) 339-347.

Irvine, Stuart A., «Politics and Prophetic Commentary in Hosea 8:8-10» // *Journal of Biblical Literature* 114 (1995) 292-294.

McComiskey, T. E., «Hosea» // *The Minor Prophets: An Exegetical and Expository Commentary* / ed. T. E. McComiskey, Grand Rapids, MI: Baker Academic 2009, iii-243.

Kruger, P. A., «The Divine Net in Hosea 7:12» // *Ephemerides Theologicae Lovanienses* 68 (1992) 132-136.

Paul, Shalom M., «The Image of the Oven and the Cake in Hosea 7:4-10» // *Vetus Testamentum* 18 (1968) 114-120.

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНЕ ВИДАННЯ

Галина Теслюк

КНИГА ОСІЇ

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ КОМЕНТАР

Редактор і керівник проекту
«Науково-популярні коментарі на Старий Завіт»

Галина Теслюк

Випусковий редактор

Олег Конкевич

Літературний редактор

Галина Теодорович

Коректор

Ніна Поліщук

Дизайн обкладинки

Оксана Панчишин

Підписано до друку 04.06.2016. Формат 70x100/32.

Папір Люкс крем. Друк офсетний.

Гарнітура Newton. Умовн. друк. арк. 5,2.

Обл.-вид. арк. 3,55.

ВИДАВНИЦТВО ТЗОВ «Колір ПРО»

79012, м. Львів, вул. Глінки, 1а

тел. 032 240 33 07

www.color-pro.com

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 3794 від 31.05.2010